

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Kustbebyggelseprojektet

Ortspresentation Krokstrand

Rapportnr: 2011:29, bilaga 1

ISSN: 1403-168X

Kustbebyggelseprojektet

Slutrapport, skede 1, norra Bohuslän
Strömstad, Tanum, Sotenäs, Lysekil
Ortspresentation Krokstrand

Författare:

Ann Mari och Gunnar Westerlind

Omslag: Krokstrand 2010, foto Gunnar Westerlind

Historiska fotografier från Västarvets fotodatabas och Strömstads museum. Fotografierna från 1970-talet har tagits av Marianne Ohlander, Lars Alvegård, Eva Kihlberg och Gunnar Westerlind. Samtliga fotografier från 2010 är tagna av Gunnar Westerlind.

Rapportansvarig: Mats Herklint

Utgivare: Länsstyrelsen i Västra Götalands län,
Kulturmiljöenheten.

Rapporten finns som pdf på

www.lansstyrelsen.se/vastragotaland

under Publikationer/Rapporter

Avsiktsförklaring

Detta är en ortspresentation i Kustbebyggelseprojektet. Den baseras på material i rapporterna Kustorter i Göteborgs- och Bohuslän från början av 1980-talet och resultatet av en fältinventering under sommaren 2010.

Varje ortspresentation ska kunna läsas separat. Vissa delar av texten är därför identiska i de olika presentationerna. Avsnittet Rekommendationer har bearbetats efter kontakt med kommunen.

Innehåll

Inledning

1. Kustbebyggelseprojektet
2. DIVE-metoden
3. Genomfört arbete
4. Fortsatt arbete

Översiktlig beskrivning av utvecklingen fram till 2010

1. Samhällets utveckling i stort
2. Bebyggelsemiljön

Detaljerad beskrivning av nuläget 2010

1. Samhället som helhet
2. Bebyggelsemiljön

Detaljerad analys av spåren av den historiska utvecklingen

1. Före 1870
2. 1870-1914
3. 1914-1945
4. 1945-1980
5. 1980-2010

Värdering och sårbarhet

1. Vetenskapliga värden
2. Upplevelsevärden
3. Bruksvärden
4. Sårbarhet
5. Vad ska värnas?
6. Hur ska det ske?

Slutsatser och rekommendationer för framtiden

1. Översiktsplanering
2. Kulturmiljöprogram
3. Rekommendationer

Inledning

Kustbebyggelseprojektet

Kustbebyggelseprojektet syftar till att utveckla metoder för att beskriva hur bebyggelsen i olika kustorter förändrats och utvecklats under olika tidsperioder. Det är ett led i arbetet med kultur- miljöfrågorna i miljömålen Levande kust och skärgård och God bebyggd miljö. Resultatet ska också kunna vara en del i arbetet med kustzonsplanering, kommunal översiktsplanering och information till allmänheten.

Den första delen av arbetet har genomförts sommaren 2010 i form av fältinventeringar i tretton platser i norra Bohuslän. Dagens situation jämförs med situationen under olika epoker från tiden före 1860 till och med 1980-talet. Under 2011 planeras en liknande analys i utvalda kustorter i Blekinge och Västernorrland.

DIVE-metoden

I en DIVE-analys som utarbetats av Riksantikvaren i Norge tillsammans med Riksantikvarieämbetet i Sverige behandlas flera geografiska nivåer och olika tidsepoker. Arbetet bedrivs i fyra steg. I en första fas samlas materialet och sorteras geografiskt och tidsmässigt. I fas två bedöms vad de insamlade uppgifterna berättar eller representerar. Under fas tre diskuteras kulturhistoriskt värde och sårbarhet inför framtida förändringar och slutligen i fas fyra hur samhällets historiska karaktär bör tas tillvara i framtiden.

I Kustbebyggelseprojektet innehåller de geografiska nivåerna "Riket" och "Regionen" korta beskrivningar av de bakomliggande krafter som for-

mat kustområdena i olika regioner under olika tider. Tidsepokerna representerar olika utvecklingskedan men stämmer också överens med det underlagsmaterial som finns. På nivån "Samhället i stort" analyseras tätortens utbredning och karaktär översiktligt för att därmed fånga särarten på varje plats. På nivån "Bebyggelsemiljön" behandlas hur olika delar förändrats med tiden - dels på land och dels längs stranden. Miljöerna på land väljs utifrån förutsättningarna i varje ort.

Genomfört arbete

Sommaren 2010 har fältinventeringar genomförts i kommunerna Strömstad, Tanum, Sotenäs och Lysekil. Fältarbetet har till största delen baserats på rapporter från 1980-talet och genomförts då liksom nu av arkitekterna Ann Mari och Gunnar Westerlind. Resultatet av fältinventeringen i Krokstrand presenteras här enligt DIVE-metoden.

Fortsatt arbete

De berörda kommunerna ska liksom länsstyrelsen och Bohusläns museum ha fått tillfälle att lämna synpunkter på den preliminära redovisningen av alla ortspresentationer. Jämförande sammanställningar har genomförts regionalt – för en diskussion om regionala likheter och olikheter. Resultatet presenteras i en slutrapport som finns tillgänglig på länsstyrelsens hemsida.

Fortsatt arbete

Nationella jämförelser och en diskussion om metoder att följa upp förändringar i bebyggelsen kommer att genomföras under skede 2 av projektet. En ansökan om medel för jämförande studier i Blekinge och Västernorrland har lämnats in.

Översiktlig beskrivning av utvecklingen – steg 1

Samhällets utveckling i stort

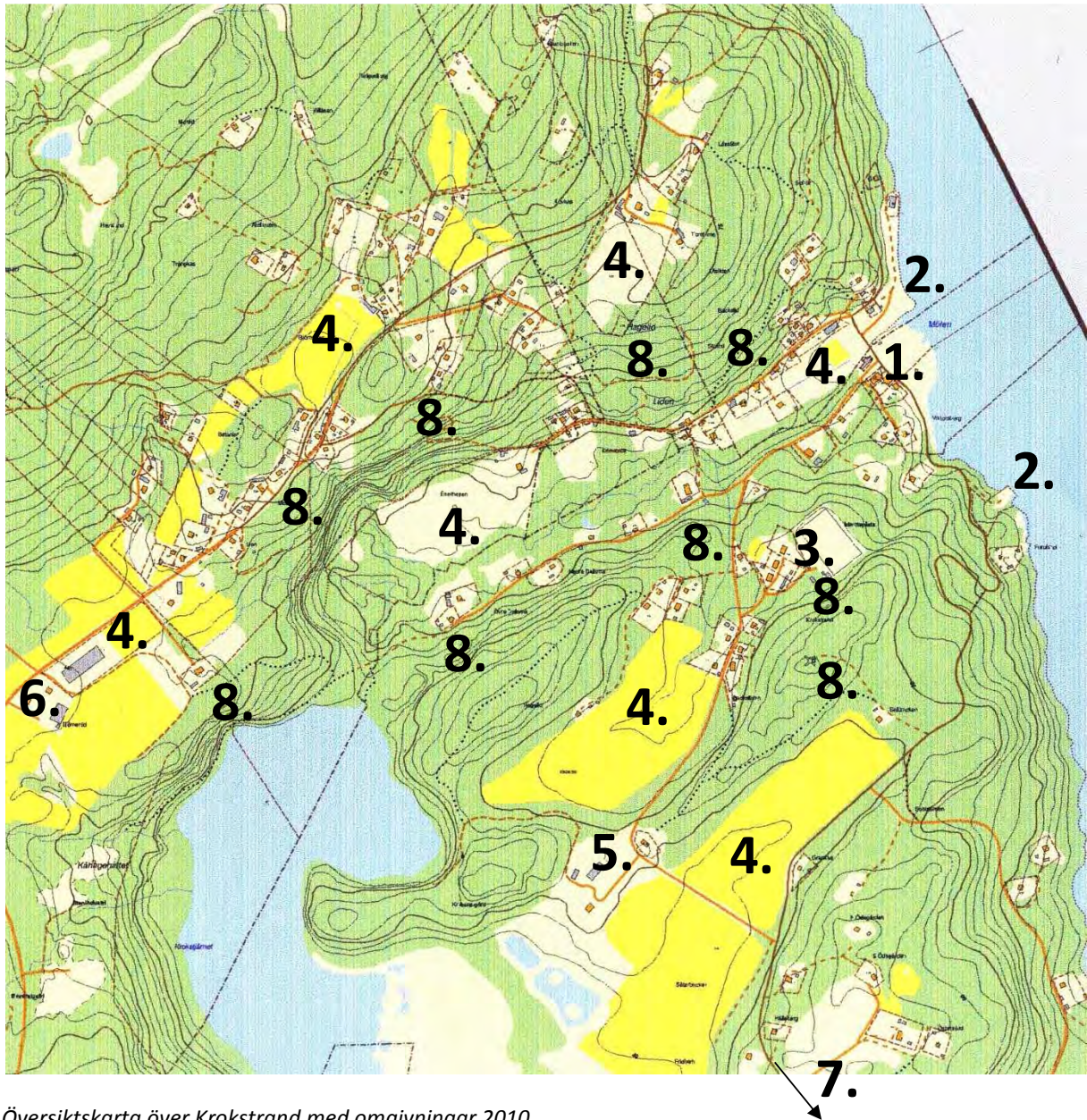
	Riket	Regionen	Samhällets utbredning och karaktär
Framtid	EU-reglerat näringsliv. Ökad andel äldre. Ändrad regionindelning. Ökad sjöfart och fortsatt bilism. Skärpt miljöpolitik. Ny plan- och bygglag.	Ökad turism. Ökat säsongsboende. Kommunalt samarbete. Fortsatt bilism och ökad fritidssjöfart. Ökad vindkraft. Ökat antal reservat.	 Föp 2006 Bevarad kulturmiljö, ett fåtal nya bostadshus, utveckling av hamnområde och kulturcentrum, röjning av skog och evenemang i stenbrott föreslås i Föp -06.
1980-2010	EU-stöd och regler. "Kunskapsamhälle". Storstadstillväxt. Koncentration av samhällstjänster. Ökad landsvägstrafik. Ökade miljökrav. MB, PBL och KML.	Ökad turism och pendling Tillväxt i ett fåtal orter. Regionförbund. Utbyggda vägar & broar. Riksintressen och reservat. Översiktsplaner och regionala planer mm. Bygglövbefrielser mm.	 2010 En del skrotsten säljs vilket ger miljöproblem. Tomma hus förfaller. En del hus köps upp av gröna vågare. En livaktig samhällsförening arbetar för en försiktig utveckling.
1945-1980	Internationell stordrift. Industrisamhälle. Flera sociala reformer. Flykt från landsbygden. Kommunsammanslagningar. Ökad flyg- och landsvägs- trafik. Miljölagstiftning. Fysisk riksplanering.	Minskade basnäringar, ökad industri och turism. Befolkningskoncentration till färre orter. Konflikter fastboende och fritidsbor. Utbyggda broar & hamnar. Bevarande av natur & kultur. Byggnads- och detaljplaner.	 Stenhuggeriverksamheten läggs ner 1977. Municipalsamhället upphör 1952. Efterfrågan på gatsten minskar på grund av övergång till asfalt och betong. Kantstensproduktionen hålls igång in på 1970-talet, men samhället töms successivt på folk.
1914-1945	Konjunktursvängningar. Internationellt beroende. Fackföreningar mm. Allmän rösträtt mm. Inflyttning till städer. Municipalsamhällen. Bil- och busstrafik. Plan- och bygglagar.	Beredskapsarbeten. Ökad industri och turism. Tillbakagång eller tillväxt i kustsamhällena. Fackföreningar mm. Utbyggda landsvägar och hamnar. Växande friluftsliv. Lokala stadgor och planer.	 Flygfoto 1935 Storbrotten ökar i antal och bebyggelsen med ett fåtal hus. Statliga stödbeställningar håller stenverksamheten vid liv under krig och lågkonjunkturer. En stor idrottsplats anläggs och flera AK-vägar.
1870-1914	Näringsfrihet och liberalism. Fortsatta klasskillnader. Skolplikt mm. Kommunreform. Ångbåtar och järnvägar. Byggnadsstadga mm.	Fiske, turism och industri. Starkt växande stenindustri Ökande befolkning i större samhällen. Frikyrkorörelser mm. Säkrare farleder längs kusten för större fartyg. Naturens värde för hälsan. Lokala stadgor.	 Kring 1914 Stenverksamhet växer fram fr o m 1870 vid flera stenbrott. Stenen fraktas från hamnen vid Idefjorden. Ett glest samhälle växer fram med knutpunkt nära hamnen utmed vägar och nära stenbrott.
Före 1870	Handelsrestriktioner. Skråväsende. Stora klasskillnader. Indelning i socknar. Segelfartyg och hästskjutsar & gångtrafik. Skatt knuten till markägande och handel.	Jordbruk och fiske. Stor ökning av befolkningen under sillperioderna. Sockencentra på land. Farleder längs kusten och västerut och få vägar på land. Fritt byggande på utmarker och kronomark.	 1660-talet Jordbruk bedrivs vid gårdarna Björneröd och Kroken. En lastageplats ligger vid Idefjorden.

Bebyggelsemiljön

	Stenbrott	Hamnen	Byggnader
Framtid	Förslag i föp -06 finns om att röja bort sly och att öppna Lidens stenbrott för publika verksamheter. Markägaren vill sälja skrotsten.	För hamnen föreslås i Föp – 06 återställande av handelsbryggan och småbåtshamn i vattnet samt utveckling av verksamheter och kulturevenemang på land.	För samhället viktiga nyckelbyggnader ska bevaras, riktlinjer för om och nybyggnad föreslås för övrig bebyggelse inom riksintresseområdet i föp – 06.
1980-2010	 Ett centralt liggande stenbrott har blivit "museibrott". Övriga är oftast igenvuxna med träd.	 På den södra delen av hamnområdet finns kvarlämnade rester av stenverksamheten.	 Flera av husen som övertogs av "gröna vågare" byggdes om för att uppfylla nya funktioner.
1945-1980	 Stenbrytningen vid storbrotten och gatstensproduktionen hålls uppe med hjälp av olika statliga stöd.	 Nära hamnplanen med färjeförbindelse till Norge ligger också busstationen.	 Folkets hus fortsätter att vara en samlande byggnad trots svårigheter med ekonomin.
1914-1945	 Senare arbetar man i storbrott där stora block kan tas ut ur berget och bearbetas vidare.	 De stora båtarna ligger vid bryggan ute i fjorden. Det tar lång tid att lasta stenen.	 En modern konsumbutik ersätter de gamla affärerna som inrymdes i vanliga bostadshus.
1870-1914	 De första stenbrotten ligger öppet på bergen nära hamnen. Arbetet sker med handkraft.	 Så småningom utskeppas mängder med gatsten med ångbåt från hamnen.	 Ett glest samhälle med karaktäristiskt utformad bebyggelse växer upp nära stenbrotten.
Före 1870	 I det starkt kuperade landskapet ligger granitbergen orörda.	Båtförbindelser finns till Norge men kartor och foton saknas.	Bevarade byggnader från tiden före 1870 saknas troligen.

Detaljerad beskrivning av nuläget 2010 – steg 1

Samhället i stort 2010

Översiktskarta över Krokstrand med omgivning 2010.

1. Hamnplanen och Folkets hus
2. Fd brygga
3. Arbetarbaracker och Idefjordsvallen
4. Öppen odlings- eller betesmark
5. Krokens gård
6. Björneröds gård
7. Krokstrand kapell
8. Stenbrott

Karaktären skiftar mellan olika områden 2010

Från Idéfjorden syns inte mycket av Krokstrand – endast ett par byggnader och en stenig strandremsa.

Från bilvägen söderifrån kan man uppleva den ödsliga stranden och enstaka byggnader och mycket skog.

En ombyggd f d arbetarbarack, Folkets hus, en faluröd verkstadslänga och informationstavlor utgör samhällets centrum.

Långt från fjorden finns öppna marker med små grusvägar omgivna av stenpollare och ängsblommor.

Där finns också branta berg med stenbrott av olika storlek och karaktär. Det mesta är täckt av tät skog.

Några av storbrotten erbjuder dramatiska upplevelser och storslagen utsikt över angränsande berg och dalar.

Omgiven av skog är också idrottsplatsen Idevallen och tre stora arbetarbarackerna som byggdes av bolaget .

Enerhogen är ett av de större bostadshusen med tidstypiska detaljer och där man tidigare bedrev jordbruk.

De mindre bostadshusen byggdes av stenhuggarna själva. Nu har många fått nya fönster mm.

Större baracker byggdes av bolaget för att hysa många familjer. Detta hus har byggts om ordentligt till nya lägenheter..

Vackra lövsågeridetalljer fanns tidigare på många hus. Detta fungerar nu som fritidshus och är i norsk ägo..

I slutet av 1980-talet flyttade "gröna vågare" till Krokstrand och förändrade sina hus för att kunna försörja sig.

Bebyggelsemiljön i Krokstrand – förändringar 2010

Karta som visar bedömningen av byggnadernas förändring 2010.

Den förfallna fd Telegrafen 2010

Inventeringsresultat

Under sommaren 2010 genomfördes en inventering i Krokstrand för att samla underlag för en redovisning av hur bebyggelsen i samhället ser ut i dag och hur den har förändrats i förhållande till sin ursprungliga karaktär.

Vid inventeringen antecknades materialet på tak, socklar och fasader, färgen på fasaderna och fönstrens utseende samt omfattningen av olika tillbyggnader. Sammanfattningsvis bedömdes graden av förändring som ursprunglig, anpassad eller stor.

Resultatet har sammanställts i excel-tabeller och möjliggör kartredovisningar av många olika slag. Dessa är dock mycket tidsödande och här har endast förändringsgraden redovisats på den karta som finns på föregående sida.

Inventeringen av totalt 99 bostadshus utfördes i den del av samhället som vuxit upp med stenindustrin. De flesta husen har träfasad. Endast sex har annat fasadmateriäl. Nästan hälften har slätpanel och drygt en tredjedel locklistpanel. Drygt en tredjedel är vitmålade och en tredjedel gula eller pastellfärgade. Socklarna är övervägande av huggen sten och taken täckta av tegel eller betongpannor. Fönstren var ursprungligen spröjsade men många har nu ersatts av tvåluftsfönster.

I Krokstrand ligger husen förhållandevis glest. Tomterna avgränsas vanligen av buskar. I kuperad terräng förekommer också murar, spjälstaket och trådstängsel.

Det saknas detaljplan eller områdesbestämmelser för området. Relativt omfattande ombyggnader och detaljförändringar kan därför genomföras utan bygglov. Bostadsbebyggelsen är därför delvis mycket väl bevarad och delvis starkt förändrad med många variationer i detaljutformningen. Typiskt för Krokstrand är att fasader med den ursprungliga profilerade träpanelen bevarats på

knappt hälften på de inventerade byggnaderna. Det

Bedömningarna har genomförts snabbt och inte kunnat kontrolleras efteråt. Det finns därför ett visst bortfall i materialet beroende på missade inventeringsuppgifter.

Förfallet uthus vid de tre fd arbetarbarackerna.

Totala antalet inventerade hus 99

Tak	41 tegel, 32 betongpannor, 7 plåt, 5 plegel, 3 eternit, 2 övrigt
Sockel	71 sten, 11 puts, 3 övrigt
Fasader	34 locklistpanel, 43 slätpanel, 10 förvandringspanel, 5 övrig panel, 4 eternit, 2 plast
Fasadfärg	35 vit, 20 gul, 11 pastell, 18 faluröd, 8 övrigt
Fönster	16 spröjsade, 26 två-lufts, 10 en-lufts
Tillbyggnader	11 liten, 13 flera, 17 stor
Förändring	43 ursprunglig, 31 anpassad, 24 stor

Uppgifterna som samlades in i Krokstrand jämförs i slutrapporten med inventeringarna från de övriga orterna i norra Bohuslän.

På följande sidor beskrivs förändringarna i text och bilder.

Bebyggelsemiljön – hammiljön och stenbrotten 2010

Längst söderut vid stranden skymtar den gamla ångbåtsbryggan. Den fd lastbryggan är ett rostigt stålskelett.

Stenstranden där det förr låg många fartyg är ojämn och trasig. På hamnplanen växer sly.

Det rostiga bryggskelettet är inhängnat enligt EU:s regler för handelshamnar.

En del av den gamla upplagsplatsen för sten används för festivalarrangemang av olika slag.

På den södra delen där det förr låg högar med gatsten växer nu träd och buskar.

Enstaka övergivna spår av stenhuggeriverksamheten finns kvar men det mesta är borta.

Innanför fjorden är spåren tydligare. Där finns väldiga storbrott med vertikala brottytor.

Det vanligaste är en form av rasbranter med mängder av större och mindre skrotstenar utmed sluttningarna.

På några platser kan man trots träden se mellan olika stenbrott och ana hur det en gång varit.

I Mikaelbrottet nära hamnen har tavlor satts upp för att informera om hur brytningen gick till.

De flesta bostadshusen ligger nära stenbrotten men det syns inte så tydligt om ingen har röjt träden.

Detta bostadshus ligger vid det avröjda stenbrottet som syns på bilden ovanför.

Bebyggelsemiljön – marken mellan husen 2010

Stenen fraktades från stenbrotten med hästar på små stensatta vägar som ännu klättrar uppför bergssidorna.

Grusvägar utmed branta stup har kantats med stenpollare som fortfarande följer körbanan.

Vid brantare terräng har stenmurar byggts på en eller båda sidor om vägen förmodligen då bilarna kom.

I Krokstrand har jordbruk bedrivits vid sidan av stenhuggerverksamheten. De två ursprungsgårdarna finns ännu kvar.

Mindre jordbruk är spridda i området. Öppna marker, bostadshus och ekonomibyggnader är viktiga för miljön.

De öppna markerna ligger nu främst norr och söder om dalgången med kärnområdet för stenverksamheten.

Dalgången utmed Kroksbäcken hålls ännu öppen i den nordöstra delen nära Idéfjorden, där kan man ännu uppleva

att Krokstrand varit ett sammanhängande samhälle längs vägen och bäcken mellan granitbergen.

På Idefjordsvallen byggdes en pampig stendläktare, som ännu kantar bollplanen. Utsikten över fjorden är borta.

Vid några bostadshus finns stenkantade grusgångar och rabatter och ståtliga grindstolpar vid häcken.

Olika terrassmurar är också vanliga i den branta terrängen. Tomterna kantas vanligen av buskar eller häckar.

Ett nutida inslag är denna tomtyta klädd med krossad sten. Vanligen omges bostadshusen av gräsmattor.

Bebyggelsemiljön – byggnaderna 2010

Karaktärsdrag för hus i Krokstrand är tunna tak klädda med tegel och med korsformad dekor på gaveln.

Fönstren är stående och spröjsade. Fasaderna är oftast klädda med profi- och pärlspontad slätpanel.

Socklarna är av huggen sten. Olika glasverandor eller lövsågeridekorerade förstukvistar förekommer.

Skorstenarna är höga och smala. Ibland har husen klätts med locklistpanel och klätts med betongpannor på taket.

Ljus fasadfärg och avvikande mörkare snickeridekor finns här och var.

Men motsatsen är inte ovanlig. De flesta bostadshusen ligger glest med en fri tomtyta runt om.

Skolhuset som nu är bostad har stora fönster och en liten entrébyggnad på ena långsidan.

Vid Idefjorden ligger några ensamligande bostadshus med "egen" utformning.

Bostadshus i änden på en väg och med ockragula fasader och vita snickerier är relativt vanliga.

Trenden att måla fasaderna helt vita har även nått Krokstrand men den är ännu inte dominerande.

Ett fåtal hus är dåligt underhållna som denna arbetarbarack som enligt skylten hyst en frisørsalong.

Ett av de få enkelhusen som kanske höjts eftersom där finns små vindsfönster på långsidan.

Bebyggelsemiljön – byggnaderna 2010

Ombyggnader som inte kräver bygglov är vanliga. Här är nya fönster, en ny skorsten och en altan.

Tvåluftsfönster, en tillbyggnad på långsidan och en altan har kommit till, men huvudformen består.

Ursprungsfönstret finns bara kvar på övervåningen liksom stensockeln och de utstickande takbjälkarna.

Ett enkelhus med bevarad huvudform och tvåluftsfönster bakom en häck av buskar.

Ett enkelhus som troligen förlängts och fått moderna kopplade fönster. Grindstolpar av sten står vid vägen.

Ett falurött hus med en stor tillbyggd glasveranda omgivet av gräsmatta och fruktträd.

En av de stora arbetarbarackerna har försetts med stora solfångare på taket men har i övrigt bevarad karaktär.

Tillbyggnaden är stor men utförd med material och formspråk som stämmer med huvudbyggnaden.

Stora altaner och skärmtak som de här kan göras utan bygglov utanför detaljplanelagt område men karaktären ska inte förändras.

De små enkelhusen byggs ofta till för att motsvara dagens krav på utrymmesstandard.

I utkanterna på Krokstrand finns några hus med brutna tak byggda på 1920-talet. Verandan har byggts senare.

En av de stora gårdarna med dekorativa verandor vars detaljutförande förändrats på senare tid.

Detaljerad analys av spåren av den historiska utvecklingen – steg 2 och 3

Tiden före 1870

Krokstrand ligger nära norska gränsen där Kroksbäcken rinner ut i Idefjorden. På kartor från 1600-talet finns en lastageplats på platsen. På var sida om bäcken ligger gårdarna Kroken och Björneröd en bit in i landet intill den branta dalgången som omges av höga berg med granit. Det fåtal boende livnärde sig huvudsakligen på jordbruk.

Vilka spår finns kvar från tiden före 1870? Hur tydliga är de?

De fysiska spår som finns kvar och som är tydligt avläsbara i Krokstrand är:

- Kvarvarande gårdslägen och öppna marker vid Kroken och Björneröd.
- Hamnläget vid Idefjorden invid Kroksbäckens mynning.

Hur kan spåren förstöras?

Spåren blir otydliga om:

- Gårdsbebyggelsen utplånas och odlingsmarkerna växer igen.
- Hamnfunktionen försvinner.

Krokstrand på 1600-talet

Krokens gård 2010

Det kuperade landskapet kring Krokstrand

Åren 1870-1914

Med industrialiseringen i Europa vid mitten av 1800-talet börjar folk från landsbygden flytta in till städerna. Det medför ett ökat behov av sten som byggnadsmaterial och markbeläggning. Tillgången på granit och lämpliga lastplatser nära kontinenten blir avgörande för utvecklingen av stenhuggarsamhällen.

Norrmännen tar initiativ till stenhuggeri invid Idefjorden redan 1866. På den svenska sidan startar stenhuggeriverksamhet först 1872 då fabrikören och grosshandlaren från W.T.Lundgren börjar ta ut granit i Björneröd för att exportera gatsten till Danmark och Holland. Även sjökaptenen G.J. Sö-

rensen arrenderar mark vid Kroken under slutet av 1870-talet och för att bryta gatsten. Under 1880-talet växer antalet företag och brytningsområden. Firman N. S. Beer & Co utvecklas till en av områdets största och har i mitten av 1880-talet Krokstrand som sin bas på den svenska sidan av Idefjorden.

Odlade marker, stenbrott och bebyggelse.

Stenverksamhetens guldålder inträffar 1890-1914 till en början med en stark inriktning mot den engelska marknaden men under 1910-talet vidgas exporten till mer avlägsna länder som Argentina, Kuba, Frankrike och Ryssland, vilket medför att den tidigare glesbefolkade och isolerade skogs- och jordbruksbygden som industrialiserats får influenser och kontakter från hela världen.

De långväga stentransporterna sker med ångbåtar som lägger till vid fjordstranden där stenen lagts upp på den stora hamnplanen. De kortväga transporterna sker med hästar som sliter hårt på de smala vägarna till brotten. Till en början är mekaniseringen låg och verksamheten bedrivs i många ytliga småbrott spridda över landskapet. Övergången till storbrott medför en ökad arbetsdelning, specialiserade arbetsmoment, mekanisering och användning av ångkraft. I Krokstrand uppkommer flera stora och djupa stenbrott.

Livet som stenhuggare är slitsamt och bostadsbristen besvärande. Beer köper in halva samhället och bygger baracker till arbetarfamiljerna. Andra bygger egna hus nära stenbrotten. I hus med ett rum och kök kan vindsrummet hyras ut och i hus med två rum och kök flera rum. Man samsas om köket. På en liten jordlott odlas potatis. I några familjer

driver kvinnan ett litet jordbruk. Hygienen är till en början dålig. Många dör i TBC.

Befolkningen flerdubblas. Stenhuggarna organiserar sig i olika föreningar. I Krokstrand bildas en fackförening 1897 och Folkets Hus invigdes 1902 med en välbesökt fest. År 1902 bor 1 180 personer i samhället som blir municipalsamhälle med bland annat hälsovårdsstadga. Affärer och andra serviceinrättningar etableras och bygden sjuder av liv.

Vilka spår finns kvar från 1870-1914? Hur tydliga är de?

De tydligaste spåren från perioden är:

- Stenbrotten och skrotstenen.
- Vägar och stigar mellan stenbrott och hamn.
- Hamnplanen och hamnanläggningen
- Folkets hus, skolbyggnader, missionshus, m fl servicebyggnader.
- Odlings- och betesmarker invid småjordbruken.
- Bolagsbyggda arbetarbaracker.
- Tidstypiska enkel- och dubbelhus byggda av stenhuggarfamiljer.

Hur kan spåren förstöras?

Spåren blir otydliga om:

- Stenbrotten och skrotstensbranterna utplånas genom borttagning av sten och återfyllning samt otydliggörs genom igenväxning .
- Vägar och stigar mellan stenbrott och hamn utplånas eller växer igen.
- Hamnplanen bebyggs eller växer igen och hamnanläggningen förfaller och mister sin funktion.
- Folkets hus, skolbyggnader, missionshus, med flera f d servicebyggnader förvanskas, förfaller eller faller i glömska.
- Odlings- och betesmarker invid småjordbruken växer igen eller bebyggs.
- Bolagsbyggda arbetarbaracker förvanskas eller förfaller.
- Tidstypiska enkel- och dubbelhus byggda av stenhuggarfamiljer förvanskas eller förfaller.

Åren 1914 - 1945

Första världskriget medför stora förändringar. Tysklands ubåtskrig avspärrar stentransporter till Storbritannien, Frankrike och Italien. Den argentinska marknaden faller bort genom ökande fraktpri- ser. 150 000 ton sten ligger upplagda i Krokstrand 1915. Tredagarsvecka införs och alla ungar- lar avskedas. 1917 stoppar kylan stenarbeten för svenskar i Norge. Matransoneringen är kännbar. Elektrifieringen inleds. I Krokstrand startar en el- förening 1919, men det tar flera år innan den når stenindustrin.

1920-talet präglas av stor arbetslöshet. Efterfrågan är låg och fraktpri- serna oerhört höga på grund av bristen på tonnage. 1920 beviljas 2,7 milj. kronor för att arbetslösa stenhuggare ska kunna hugga åt staten. År 1929 når den svenska gatstensproduk- tionen sitt maximum med 860 000 ton, men snart kommer en ny depression. År 1930 är det sista året som är lönsamt för stenindustrin. 1931 börjar de statliga beställningarna igen. 3,5 milj. används för inköp av gatsten, men det blir ändå stora permitte- ringar under vintern. Priset på gatsten faller. Sveriges Granitindustriers Exportförening bildas och sköter all export fram till 1950-talet. Under andra världskriget är arbetslösheten är hög. 1939 startar bygget av Svinesundsbron som kläs med granit- block för att öka sysselsättningen.

Åren 1922-23 byggs nya vägar i norra Bohuslän, vilket öppnar för buss- och lastbilstransporter till Krokstrand. Under en strejk 1926 börjar stenhug- garna bygga en fotbollsplan i Krokstrand. Bolaget N.S. Beer upplåter marken och bidrar med redskap och material. År 1934 vidgas planen genom ett arbetsmarknadsprojekt och en slutlig ombyggnad till idrottsplats sker 1936-38 som statligt stöd för arbetslösa stenarbetare.

Ett mindre antal stenhuggarbostäder byggs i utkan- ten på samhället under 1920-talet. Folkets hus är knutpunkten i samhället men olika verksamheter som post, telekontor, arbetsförmedling, skolor, badhus, sjukinrättningar, tandläkare, finka, tullsta- tion, busstation, färjestation, taxi, såg, åkeri, bår- byggeri, livsmedelsaffärer, bagerier, slakterier, grönsakshandel, skomakerier, elaffär, stuvaffär, dam- och herrfrisör, hovslagare, smidesverkstäder samt fotograf finns inrymda i olika bostadshus.

1937 kommer kapell och prästgård och 1938 en modern Konsumbutik till samhället.

Flygfoto från 1935

Kyrkogården 2010

Vilka spår finns kvar från 1914 -1945? Hur tydliga är de?

- De tydligaste spåren från perioden är:
- Idevallens idrottsplats.
- Kapellet och kyrkogården samt de kvarvarande delarna av Konsumbyggnaden.
- Tidstypiska bostadshus.
- Utbyggda AK-vägar samt stendetaljer invid andra vägar och i privata trädgårdar.

Hur kan spåren förstöras?

Spåren blir otydliga om:

- Idevallen förfaller eller tappar sin funktion.
- Kapellet och kyrkogården förvanskas
- Konsumbyggnaden rivs
- Tidstypiska bostadshus förvanskas eller förfaller.
- Utbyggda AK-vägar samt stendetaljer kring andra vägar och i privata trädgårdar tas bort.

Åren 1945-1980

Efter andra världskriget görs en statlig utredning om stenindustrins framtid. Krokstranddistriktet presenteras som det förnämsta i norra delen av Bohuslän och omfattar municipalsamhällena Björneröd och Kroken med omnejd. De senaste bearbetade bergen är Liabrottet och Salberg där Aktiebolaget Förenade Granitindustrier, Göteborg bryter både gatsten och kantsten. N. S. Beer & Company arbetar i Dalarne och Tusenmannafjället med uttag av gatsten och har öppnat ett brott för byggnadssten vid Gilltånga.

År 1952 upphör municipalsamhället och under 1950-talet minskar efterfrågan på gatsten markant, men detta kan delvis kompenseras genom ökad kantstensproduktion. Asfalt och betong ersätter i hög grad sten som markbeläggning vid vägbyggen. Inhemska och portugisiska företag konkurrerar om stenleveranserna. Stenföretagen bildar 1953 försäljningsorganisationen Gat- och Kantsten, men 1957 minskar de statliga beställningarna av kantsten.

1963 övertar Granit AB Kullgrens Enka företaget (Skandinaviska Granit AB) i Krokstrand. Kantsten av granit är mest efterfrågad. Försök görs att rationalisera tillverkningen med jetbränning och diamantskärning, men de minskar med tiden. Arbetet är slitsamt och medelåldern hög. Det är svårt att locka de unga till stenindustrin. Kunniga och billiga stenarbetare värvas från Portugal. Fem arbetare börjar i Krokstrand 1962 och året därpå ytterligare sju, men år 1965 är bara fem portugisiska stenhuggare kvar. Vintern är påfrestande och Volvo i Göteborg lockar med högre löner. Kullgrens Enka går på 1960-talet upp i Investment AB Skansen Lejonet – ett bolag med många verksamheter, bl a rederirörelse och fritidsbyar.

Antalet anställda inom stenindustrin minskar. I början av 1970-talet finns bara ca 50 man kvar och

1974 endast 10 man som hugger kantsten till England. N.S. Beer har lagt ned driften. Nu finns bara 300 boende kvar i Krokstrand som vid sekelskiftet 1900 hade mer än 1000 invånare. Vart tredje hus står tomt.

Övergivna redskap (foto Eva Kihlberg)

1977 kommer slutet för stenhuggeriet i Krokstrand. Trots att stenverksamheten går med vinst förklarar Investment AB Skansen Lejonet i konkurs.

Verksamheten vid Folkets hus upprätthålls genom olika räddningsaktioner trots att TV-åldern slår ut biografverksamheten. Bingo, syföreningsbasarer, knytkalas och danskvällar lockar besökare. Genom en ABF-kurs "Bygd i förvandling" samlar gamla Krokstrandbor historier och minnen under 1977.

Vilka spår finns kvar från 1945-1980? Hur tydliga är de?

De tydligaste spåren från perioden är:

- Kvarvarande stembrott
- Verksamheten i Folkets hus
- Asfalterade bilvägar

Hur kan spåren förstöras?

Spåren blir otydliga om:

- Kvarvarande stembrott fylls igen eller otydliggörs genom igenväxning.
- Verksamheten i Folkets hus upphör
- Asfalterade bilvägar läggs igen

Åren 1980 – 2010

Vid slutet av 1980-talet sker en ganska stor inflyttning. I området finns en blandning av bofasta som har sina rötter här eller är inflyttade och de som är säsongboende. Människor som upplever de kvaliteter som finns och som tagit upp diskussioner om Krokstrands framtid. Samhällsföreningen arbetar med allt från visioner till konkreta praktiska problem. De flesta anser att utvecklingsfrågor ska kopplas till bevarandefrågor. Man vill verkligen bo just här. Många inflyttade har satsat på att ta hand om tidigare förfallna hus. Folkets Hus har blivit en knutpunkt i samhället. På Hamnplan ordnas regelbundet musikfestivaler. I Krokstrand bodde ca 76 personer året runt 1995 och endast 46 personer 2009.

Skjul och transportbanor, kranar och brygganordningar fyllde förutom olika sorters stenprodukter hamnplanen i Krokstrand.

Då samhället blomstrade stannade bussarna vid hamnplan nära Konsum. Tidigare gav ångbåtarna kontakter med omvärlden på samma plats.

Stora högar med gatsten fanns troligen inte kvar på 1970-talet men det växte nog inga träd eller buskar längs strandremsan där båtar kunde lägga till.

Den sista arbetsdagen 1977.

På 2000-talet började den tömda och utjämnade hamnplanen användas för olika evenemang och festivaler. Den närliggande bebyggelsen skymms av träd.

2010 har ett museibrott byggts upp invid busshållplatsen. De små förrådsbyggnaderna vid Folkets hus har ersatts av en ny länga och buskar växer på åkern.

2010 växer träd och sly både på den södra delen av hamnplanen, utmed bilvägen och på de tidigare kala bergssidorna bort mot ångbåtsbryggan.

Åren 1980 – 2010

Konsumbyggnaden stod tom sedan början på 1970-talet men hade fortfarande kvar sin mycket tidstypiska form enligt typritningar från KF:s arkitektkontor på 1930-talet.

2010 har främre delen av byggnaden rivits efter ett rivningsföreläggande. Resterna ligger kvar på marken.

Ett typiskt Krokstrandshus som enligt skylten inrymt kontor invid vägen bredvid Konsum och ovanför de fint upplagda stenväggarna och med en trappa av huggen sten.

2010 är trädgården igenvuxen och färgsättningen förändrad men byggnadens huvudkaraktär är väl bevarad liksom murar och trappor.

Tre "brackor" byggdes av stenbolaget vid 1800-talets slut. De var lika varandra och hade förrådsbyggnader på ena sidan och potatisland på andra sidan.

2010 är byggnaderna målade i olika kulörer. En har stora solpaneler på taket. Förrådsbyggnaderna är borta eller förfallna och utsikten mot stenbrotten igenvuxen

Folkets hus invigdes med pompa och ståt 1902. Det utnyttjades på många sätt under årens lopp. På 1970-talet var det besvärligt att underhålla och fylla byggnaden med liv.

2010 har nya krafter tagit hand om byggnaden som renoverats, byggts till och försetts med restaurang och kafé. Huvudingången ligger vänd mot hamnplanen och Idefjorden.

Värdering

En värdering av bebyggelsemiljön i Krokstrand kan ske utifrån möjligheterna att förstå och avläsa den historiska utvecklingen vilket hänger samman med vilka kunskapsvärden eller vetenskapliga värden som finns. Värderingen kan också baseras på de möjligheter till upplevelser som miljön erbjuder. Bebyggelsemiljön har också stor betydelse för dem som använder eller brukar den som boende eller näringsidkare.

Vetenskapliga eller kunskapsvärden

Kunskapsvärdena handlar om möjligheten att avläsa historien med hjälp av tydliga spår från tiden före 1870, 1870-1914, 1914-1945, 1945-1980.

Värdefulla för bebyggelsemiljön i samhället är:

- De kvarvarande gårdslägena och öppna markerna vid Kroken och Björneröd.
- De kvarvarande hamnanläggningarna och Hamnplanen vid Idefjorden invid Kroksäckens mynning.
- Olika stenbrott och skrotstenslämningar.
- De många vägarna och stigarna mellan stenbrotten och hamnen samt AK-vägarna med olika stendetaljer.
- Folkets hus, skolbyggnader, missionshus med flera före detta servicebyggnader från åren kring sekelskiftet 1900, Kapellet, kyrkogården, Konsumbyggnaden och Idevallen från 1930-talet.
- Tidstypiska bolagsbyggda arbetarbaracker samt enkel- och dubbelhus byggda av stenhuggarfamiljer med omgivande stendetaljer i trädgårdarna från decennierna kring sekelskiftet 1900.
- Odlings- och betesmarker invid småjordbruket.

Museibrottet och Folkets hus 2010.

Upplevelsevärden

Upplevelsevärdena är de komponenter i miljön som uppskattas av heltids- och deltidsboende, näringsidkare och besökare.

För allas upplevelse av landskapet och bebyggelsemiljön i Krokstrand som helhet är det värdefullt att:

- Sambanden i landskapet mellan bergen med stenbrotten, hamnen och hamnplanen, samhällsbyggnader och bostäder samt odlade marker är tydliga och lätt avläsbara.
- De stora stenbrotten är tillgängliga och säkra att besöka.
- Hamnen är möjlig att angöra med båt och att hamnplanen hålls öppen.
- Vägar och stigar underhålls och används.
- Byggnader som haft viktiga funktioner i stenhuggarsamhället bevaras och "förtydligas" genom skyltning.
- Byggnader med typiska "Krokstrandsdrag" underhålls och brukas så att särprägel bevaras.
- Att stendetaljer som t ex murar, trappor, grindstolpar, vägbeläggning, stenpollare och kajer underhålls och bevaras.

Bruksvärden

För att samhället ska kunna leva vidare är det viktigt att praktiskt, ekonomiskt och socialt kunna bruka eller använda miljön.

För boende är det värdefullt att:

- Känna trygghet och kontinuitet i sin hemmiljö.
- Kunna använda bostadshus och uthus på ett rationellt sätt.
- Tillgången på service förbättras.

För näringsidkare i samhällena är det värdefullt att:

- Förutsättningarna för olika verksamheter inte försämras.
- Förutsättningarna för turism och friluftsliv förstärks.

Sårbarhet

De uppräknade värdena är känsliga eller sårbara för olika typer av förändringar. Det kan handla om nyexploatering, utplåning eller omvandling och ändring av användning eller ägoförhållanden.

Nyexploatering av tidigare obebyggda områden på bergen eller utmed stränderna invid de gamla samhällena medför att den för kusten tydliga kontrasten mellan karga och vindpinade bergsområden och tät bebyggelse i skyddade dalgångar försvinner eller att avgränsade traditionella hamnområden i skyddade vikar breder ut så att gränserna suddas ut.

Utplåning som orsakas av förfall eller rivning av byggnader eller anläggningar medför att värdena försvinner helt. Detta kan förhindras med hjälp av regler och bestämmelser i plan- och bygglagen eller lagen om kulturminnen samt olika former av bidrag.

Omvandling som kan ske långsamt genom att flera små ändringar görs successivt under en lång tid eller plötslig genom att en genomgripande ombyggnad kommer till stånd. Omvandlingar som har stor påverkan på samhällets karaktär kan regleras av bestämmelser eller rekommendationer enligt plan- och bygglagen.

Ändrad användning som sker till exempel genom att en verksamhet läggs ner och ersätts av boende eller annan verksamhet. Detta påverkar trafiken och livet i samhället både på land och till sjöss. Fiskebåtar och redskap har i allt större utsträckning ersatts av fritidsbåtar och fritidsutrustning. Ändrad användning av byggnader kräver olika former av tillstånd liksom utnyttjande av stränder och vatten för bryggor och tilläggsplatser för andra båtar.

Ändrade ägoförhållanden som oftast medför att bostadshus och tomtmark, sjöbodar och bryggor successivt eller snabbt genomgår en "standardhöjning". Försök att undvika försäljning av bostadshus till personer bosatta på annan ort har pågått under lång tid men misslyckats. Försäljning

av sjöbodar har reglerats kommunernas sjöbodpolicies. För att styra alltför genomgripande omvandlingar krävs därför information om ortens bebyggelsekaraktär och regler enligt plan- och bygglagen.

Vad ska värnas?

Alla epoker? Vissa epoker? Spåren från stenindustrin? Vissa karaktärsdrag? Unika förhållanden?

I Krokstrand är spåren från stenhuggeriepokan unika. Viktiga för historisk förståelse och upplevelser är att:

- Sambanden i landskapet mellan bergen med stenbrotten, hamnen och hamnplanen, samhällsbyggnader och bostäder samt odlade marker.
- De stora stenbrotten och skrotstenslämningarna. De kvarvarande hamnanläggningarna och den öppna hamnplanen vid Idefjorden. De kvarvarande öppna markerna i dalgången utmed Kroksbäcken.
- Byggnader som t ex Folkets hus, skolbyggnader, missionshus, kapellet, kyrkogården, konsumbyggnaden och Idevallen som haft viktiga funktioner i stenhuggarsamhället. Tidstypiska bolagsbyggda arbetarbaracker samt enkel- och dubbelhus med typiska "Krokstrandsdrag" byggda av stenhuggarfamiljer. Stendetaljer som t ex murar, trappor, grindstolpar, vägbeläggning, stenpollare och kajer.
- De kvarvarande gårdslägena och de öppna markerna vid Kroken och Björneröd.

De bruksmässiga värdena är viktiga för att Krokstrand ska förbli levande. Det är viktigt att:

- Känna trygghet och kontinuitet i miljön.
- Kunna använda byggnaderna rationellt.
- Tillgången till service förbättras.
- Förutsättningarna för nya näringar anpassas till platsens förutsättningar.
- Förutsättningarna för turism och friluftsliv förstärks.

Hur kan det ske?

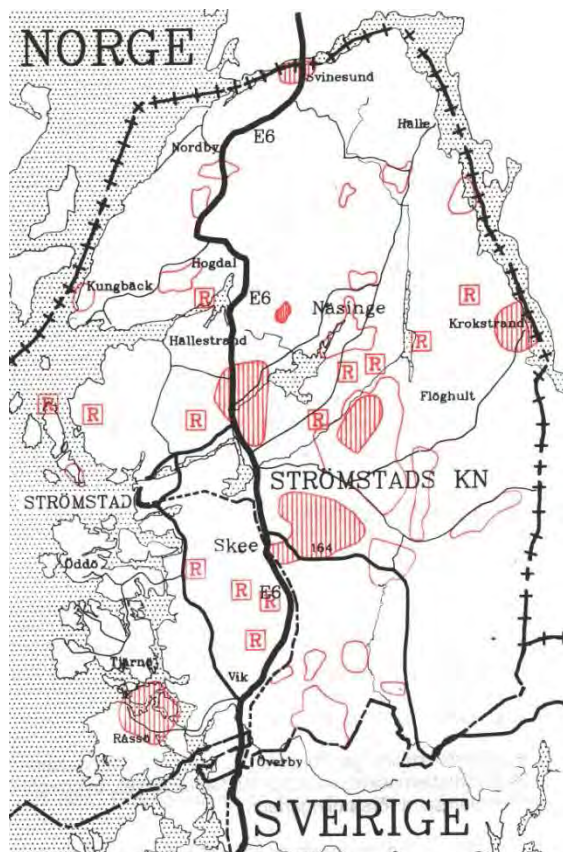
Olika möjligheter diskuteras i följande avsnitt.

Slutsatser och rekommendationer för framtiden - steg 4

Översiktsplanering

Översiktsplanen 1990

För kulturmiljövården gäller bland annat att det av människan påverkade landskapet ska brukas med varsamhet utnyttjas med hänsyn till värdefulla bebyggelse- och naturmiljöer. Vården av kulturmiljön bör främst granteras genom vardaglig användning av t ex byggnader och fortsatt brukande. Gångna tiders bebyggelse som är väl anpassas till landskapet och avstår från grova ingrepp i terrängen bör vara riktmärke även för framtiden. Vid utformningen av ny bebyggelse bör den lokala byggnadstraditionen vara utgångspunkt.

Riksintressen i Öp 1990

Områdesbestämmelser bör upprättas för de kulturhistoriskt riksintressanta bebyggelseområdena och förhöjd lovplikt bör övervägas för åtgärder som kan påverka de kulturhistoriska intressena negativt. Ny bebyggelse bör prövas restriktivt och de kulturhistoriska värdena.

Under generella regler och rekommendationer anges åtgärder som inte kräver bygglov. Det gäller att man kan byta kulör om byggnadens karaktär inte ändras väsentligt, hur man kan ordna en skyddad uteplats med mur och plank, bygga skärmtak och uppföra komplementbyggnader. Utanför samlad bebyggelse får man dessutom göra mindre tillbyggnader eller fristående komplementbyggnader samt murar och plank eller ombyggnader utan lov.

I planen anges också att alla byggnader ska underhållas och vårdas, att underhållet ska anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär och att kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnader inte får förvanskas.

På landsbygden bör ny bebyggelse förläggas intill befintlig bebyggelse. Placering och utformning ska ske med hänsyn till förutsättningarna på platsen som landskapsbild och byggnadstradition.

Som mål anges att kommunen avser att påbörja arbetet med ett heltäckande kulturminnesvårdsprogram i samarbete med Bohusläns museum. Programmet ska innehålla en beskrivning av den fysiska kulturmiljön och formulering av målsättning för bevarande.

För sten- och grustäktsverksamhet anges att denna verksamhet förr bedrevs i kommunen vid en mängd olika täkter. Stenen transporterades via båt från Krokstrand. Både täktverksamhet och utskoppning orsakade tidvis miljöstörningar. Endast ett fåtal täkter användes aktivt vid slutet av 1980-talet. Många gamla täkter hade inte iordningsställts och betydande mängder skrotsten fanns kvar.

Som kommunens mål anges att antalet täkter i bruk ska begränsas, skrotsten vid gamla täkter bör tillvaratas så långt möjligt och täkter, som ej används bör återställas. Tillstånd för verksamhet bör innehålla villkor om hur täkten skall iordningsställas om täkten upp. Kommersiell täkt av sten kräver länsstyrelsens tillstånd.

Krokstrand utpekats som område av riksintresse för kulturvården med motivet: Väl bevarat stenhug-

garsamhälle med anläggningar, bebyggelse och spår av verksamheter.

För området Krokstrand - Flåghult anges en ökande befolkning på 410 år 1990. I området finns kyrka, Folkets Hus, dagligvarubutik, badstuga, idrottsplats, fritidsgård och kollektivtrafik samt enskilda VA-anläggningar.

Som kommunala mål angavs att redovisa former utveckling av helårsboende bland annat äldreboende i befintliga miljöer och nya så kallade Ekobyar och samtidigt föreslå bevarande av kulturmiljöer och öppna marker. Förbättrad service, utbildning och kommunikation, utvecklingsområden för verksamheter och hamnresurser samt förbättrade VA-system skulle utredas.

Förutsättningar för Krokstrand i Öp 1990

Som förutsättningar för utvecklingen nämns omsorg om bygdens identitet, hänsyn till ekologi och befintlig kulturmiljö. Till rekommendationerna hör att stödja utvecklingen av turismen, turistanläggningar, camping, gästhamn, fritidsboende för "vanligt folk", att hyreslägenheter bör byggas i första hand för helårsboende samt att nya områden ska regleras med detaljplan.

Översiktsplanen 1998

Bland strategierna anges att det sociala livet och det historiska arvet ska levandegöras av ett aktivt föreningsliv. En av principerna är att natur- och kulturlandskapet ska skyddas och bevaras.

För bebyggelsens färg- och formspråk gäller att den enskilde fastighetsägaren genom respekt för miljöns ursprunglighet vårdar sin miljö har ett ansvar

för att historiskt värdefulla miljöer bevaras. Det personliga engagemanget anses helt avgörande för bevarandet av det gemensamma kulturarvet.

Glest lokaliserad bebyggelse ska anpassas sig till landskapets topografi och växtlighet samt enskilda karaktärsbyggnader.

För sten- och grustäktsverksamhet anges samma restriktioner som i Öp 1990.

För kulturmiljövården upprepas att områdesbestämmelser ska upprättas för de kulturhistoriskt intressanta bebyggelseområdena, att förhöjd lovplikt kan övervägas för åtgärder som skadar kulturmiljön, att ny bebyggelse bör prövas restriktivt och anpassas till befintlig bebyggelse och omgivande landskap och att traditionella byggnadsmaterial och färger ska användas.

Det framgår att kommunen tillsammans med Bohusläns Museum arbetar för att sammanställa ett kulturmiljövårdsprogram i samverkan med kommunens hembygdsföreningar.

Krokstrand i Öp 1998

För Krokstrand anges som ett kommunalt mål att i en fördjupad översiktsplan:

- Redovisa lägen för och omfattning av nya bostadstomter.
- Öka skyddet av kulturmiljöer.
- Utredda den kommunala och enskilda servicen.
- Utveckla hamnområdet för verksamheter.
- Utredda VA-systemen och förbättra reningen av avlopp.
- Stödja projekt inom turism.

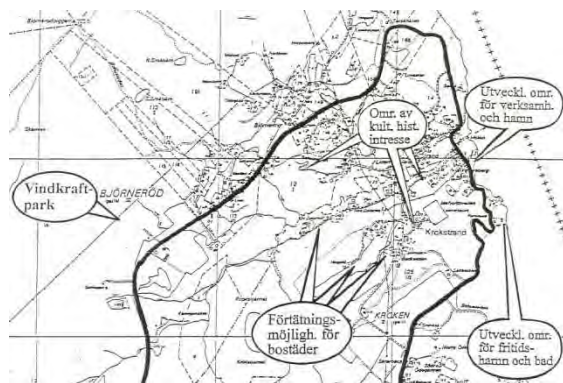
Vid planläggningen ska Krokstrands och Flåghults kulturmiljöer beaktas, ett långsiktigt uthålligt samhälle skapas, lämpligt äldreboende ordnas, förädling av lokala produkter stödjas och arbetspendlingen begränsas.

Befintliga kulturmiljöer ska skyddas med områdesbestämmelser och tillkommande bebyggelse regleras med detaljplan.

Översiktsplanen 2002

Översiktsplanen inleds med visioner om kulturbyggen, kretsloppssamhället, kultursamhället, omsorgen, boendet (där Krokstrand nämns), kommunikationerna, företagsamheten, handels-, hotell-, konferens- och turiststaden Strömstad, kultur- och turistkommunen Strömstad samt Strömstad in regionen där närheten till Norge behandlas.

Ett avsnitt behandlar bebyggelsens färg- och formspråk. För landskapets bebyggelse anges att bostadsbebyggelsen ska respekteras som arkitektur med egen identitet.

Krokstrand i Öp 2002

För områden av kulturhistoriskt intresse gäller samma riktlinjer som i tidigare översiktsplaner. Det framgår att Bohusläns Museum ska sammanställa sitt inventeringsmaterial över kulturmiljöer i Strömstads kommun och att inventeringsmaterialet kan utgöra underlag till ett kulturmiljöprogram.

För Krokstrand anges utökad service med restaurang "Stenhuggar'n", hamnen, Bohusleden och Ekomuseum Gränsländ. Som verksamheter uppräknas: stenhuggeri, cementfabrik, grovsmide, konstsmide, vinodling, segelmakeri, snickeri, åkeri, bokföringsbyrå, sol- och vindteknik, catering, ridläger, murare, Reha inköpsförening, Idefjordens Hus,

Karl XII-museum, såg, vindkraftanläggning, KRAV-odling, fiske mm. Föreningslivet innefattar: Kulturföreningen Hinden, Fritidsförening, Båtklubb, Idrottsförening, Samhällsförening, Mansfrämjandet, och Filmklubb.

De kommunala målen för området har utökats med att Krokstrand ska utvecklas till ett kommunalsentrum, projekt inom turism och kultur ska stödjas och att vindkraftsparken på Löveråsfjället ska prövas för ytterligare verk med hänsyn till inflygningshöjderna för Näsinge flygplats.

En fördjupad översiktsplan ska upprättas för området men tillkommande en till två bostadsenheter kan prövas med stöd av översiktsplanen.

Utgångspunkter för kulturmiljövårdsarbetet är oförändrade från tidigare översiktsplaner. I denna plan anges dock Riksantikvarieämbetets motiv och uttryck för riksintresseområdet Krokstrand.

Motiv: Stenhuggarsamhälle från 1800-talets slut där flera anläggningar och byggnader speglar den halvsekellånga stenhuggarepoken; en viktig del av den västsvenska industrihistorien.

Uttryck för riksintresset: Koncentration av stenbrott, skrotstensupplag, utskeppningshamn med kajer och upplag, arbetarbaracker – s.k. bolagshus från 1800-talet, idrottsplats med publikläktare i tuktad krokstrandsgranit (AK-arbete 1932 – 1938), Folkets hus (1902), egnahemsbebyggelse och kooperativ butik. Hela området präglas av många granitdetaljer.

För kust och skärgårdsområdet som är riksintresse enligt 4 kap miljöbalken anges:

Ett av den bohuslänska bebyggelsens särdrag är de tätbebyggda kustsamhällena. Ett annat särdrag är gårdarna i övergången mellan berg och öppen mark. Landskap och bebyggelse hör ihop.

Strandskydd råder med 300 m.

Översiktsplanen 2010 Samrådshandling

För kulturmiljövård gäller förutom tidigare riktlinjer att bevarandevärda miljöer i Strömstads kommun finns redovisade och beskrivna i Kulturmiljöprogram. Det anses viktigt att fortsätta arbeta med kulturmiljöer. Det framhålls att kulturmiljöinven-

teringen innebär ett strategiskt underlag men att den behöver kompletteras med hur kommunen rent konkret ska arbeta med skydd för miljöerna. Vid byggande i områden som redovisas i kommunens kulturmiljöinventering ska särskild hänsyn tas till de kulturvärden som finns i området.

Fördjupad översiktsplan för Krokstrand-Flåghult 2006

Syftet med planen är att fungera som utgångspunkt vid prövning av bygglov och för detaljplaner eller områdesbestämmelser. Den baseras på rekommendationerna i Öp 2002.

Efter en kort historik och naturbeskrivning nämns att bebyggelsen i Krokstrand ligger spridd utmed dalsidorna gömd av hög vegetation och att en liten förtätad bebyggelsegrupp ligger invid Folkets hus och hamnen vid Idéfjorden.

"Kring Krokstrand är landskapsbilden starkt präglad av de topografiska förhållandena med de mäktiga bergshöjderna klädda med tät skog som omger Idéfjorden. Kustområdet kan som helhet betecknas som vilt och orört även om brytningen av sten gjort mycket stora ingrepp i landskapet. Bebyggelse finns endast på ett fåtal ställen på den svenska sidan. I Krokstrand i den smala dalgångens mynning i fjorden. Enstaka högre belägna hus är diskret inplacerade i terrängen. På distans döljs även stenbrotten av vegetation, men på nära håll är de mycket markanta och iögonenfallande. Spåren i de kringliggande bergen, anläggningar och bebyggelse speglar den förhållandevis korta stenhuggeriepoken som är en viktig del av den svenska industrihistorien. Krokstrandsområdets samlade natur- och kulturvärden ligger i detta särpräglade naturlandskap i gränsbygden med sin speciella historia knuten till stenhuggerinäringen och den omgivande kulturbygden med jordbruk."

Ett antal små näringsidkare finns på platsen, men många pendlar till Skee, Strömstad och Norge. Sommartid är en restaurang med café öppen vid hamnen och musikfestivaler anordnas årligen på den före detta hamnplanen.

Området bedöms på sikt ha en stor utvecklingspotential för turism, nya bostäder och verksamheter, men exploateringsintressena måste styras genom god planering så att en god livsmiljö skapas. Enstaka hus och centralt belägna lägenheter behövs i Krokstrand liksom områden för utveckling av nya verksamheter i närheten av hamnen och fler båtplatser för fritidsbåtar. Önskemål finns om att

utveckla Folkets hus till ett kulturcentrum. Den tilltagande igenväxningen av naturmarken försvårar möjligheterna att uppleva områdets natur-, kulturmiljö- och friluftsvärden.

"Krokstrand är lite unikt genom att de som bott här sedan slutet av 1980-talet då en ganska stor inflyttning skedde har fått en ny livslåga att glöda här vilket till stor del bygger på det kulturarv som finns i området. I området finns en i allra högsta grad levande befolkning – en blandning av bofasta som är uppvuxna här, har sina rötter här sedan långt tillbaka eller är inflyttade och de som är säsonsboende. Människor som ser och dagligen upplever de kvaliteter som finns här och har tagit upp diskussioner med kommunen om hur Krokstrands framtid ska se ut. En aktiv samhällsförening har under ett par decennier arbetat med allt från visioner till konkreta praktiska problem. För många, för att inte säga de flesta är det nödvändigt att utvecklingsfrågor även är kopplade till bevarandefrågor. Man vill verkligen bo just här. Många inflyttade har satsat på att ta hand om tidigare förfallna hus. Den karaktär området har skulle kunna förstöras om inte stor hänsyn tas även till kultur- och naturmiljöfrågor."

Planförslag innefattar:

Bostäder: centralt i området nära Konsum, mindre grupper och förtätningar invid befintlig bebyggelse samt en eventuell kombination av lägenheter i vandrarmen och uthyrningsrum.

Verksamheter: öppna ytor och eventuella byggnader i kanten av kommunens område invid hamnplan samt eventuell utveckling av småbåtssvarv och småbåtshamn.

Förslag enligt föp 2006

Kulturcentrum: utveckling av området från hamnplan till Folkets hus.

Kulturmiljöer att särskilt slå vakt om:

- Idefjordsvallen och "Brackorna"
- Krokens gård och Björneröd
- Krokstrands kapell
- Folkets hus, fd skolbyggnader, fd missionshus
- Öppna betesmarker och mäktiga stenbrott

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse: hanteras varsamt enligt följande riktlinjer för om och tillbyggnad:

Fasadklädsel:	Träpanel – lik den ursprungliga
Detaljer:	Anpassade till byggnadens tidstypiska utformning och fönstersättning
Grunden:	Den ursprungliga huggna stensockeln behålls
Färgsättning:	Ljus eller ockra linoljefärg alternativt ursprunglig kulör – falurött för uthus
Tak:	En- och tvåkupigt lertegel, annat material på ekonomibygnader
Frontespiser:	Anpassade till huvudbyggnadens ursprungliga karaktär.
Förstukvistar:	Lövsågerierna behålls och underhålls
Skorstenar:	Särdragen behålls

En utmaning är att utveckla hamnområdet

Bohusläns museums inventering ska vara till vägledning vid bygglovhantering.

Stenbrotten bör inventeras och ett stenbrottsmuseum ordnas nära hamnen. Utnyttjande som scen diskuteras liksom anordnande av gångsystem och säkerhetsanordningar.

Röjning föreslås bland annat av bäckravinen i Krokstrand, vissa stenbrott, utmed vägarna längs fjorden.

De juridiska rekommendationerna är desamma som i tidigare översiktlig planering:

Områdesbestämmelser ska upprättas i syfte att bevara de kulturhistoriska värdena. Till dess att sådana upprättats får inga åtgärder vidtas som kan skada kulturmiljön.

Bebyggelsen och landskapets karaktär ska bevaras. Komplettering av befintlig bebyggelse kan ske med enstaka bostadshus med utgångspunkt från samhällets historiska bebyggelsemönster och befintliga vägar. En god terränganpassning ska eftersträvas. En planutredning ska krävas vid prövningar av förhandsbesked och bygglov. Byggnadsutformning vid både ny och ombyggnad ska anpassas till kulturmiljön beträffande skala, material och färg. Vid prövning av förhandsbesked och bygglov ska samråd ske med Bohusläns museum.

Förändringar inom delområden som Hamnplan, Kulturcentrum, Småbåtshamn, Liden samt Kroken ska föregås av detaljplaneläggning.

Kulturmiljöprogram**Kulturmiljöer & kulturmiljöarbete i Strömstad, 2003 Bohusläns Museum****Krokstrand**

"Motiv: I Krokstrand speglar anläggningar och bebyggelse den drygt halvsekellånga stenhuggeri-epoken; en viktig del av den västsvenska industrihistorien. Krokstrand är idag dessutom ett levande samhälle.

Beskrivning: Stenhuggarsamhälle på Krokens och Björneröds mark. Inga större arbetsplatser finns kvar, men samhället är fortfarande till stora delar bebott året runt.

Lastplatsen "Björnestrand" finns på 1600-talskartor. Senare namn är Krokstrand. Björneröd

och Kroken är två hemman på bägge sidor om bäcken i dalgången. Bra berg och lastplats var gynnsamt för en större stenindustri som tog fart på 1870-talet och på några decennier hade hela samhället vuxit upp. Merparten av bebyggelsen är från 1880-1930-talen, med tyngdpunkten kring sekelskiftet 1900. Inflyttningen skapade ett stabilt befolkningsunderlag och under 1890-talet började affärer dyka upp. 1902 invigdes Folkets Hus, det första i Bohuslän.

1914 bröt första världskriget ut och stenexporten lamslogs med hög arbetslöshet i hela bohuslänska stenhuggerverksamheten. Stenindustrin kom sakta i gång under 1920-talet, men 1930-talets depression innebar början till slutet för stenindustrin. 1977 lades Krokstrands sista stenbrott ned.

De stora stenbrotten i bergsbranterna, Krokstrands ekonomiska bas, ligger mitt inne i bebyggelsen. I dag är siktlinjerna igenväxta och kommer man upp på en höjd ser man bara hustak och skog. Men stenbrotten finns där, och genom dem också de stenkantade vägsystem som löper kors och tvärs genom brotten. Vägarna är branta och ibland knaggliga, men de som finns kvar är ännu i förhållandevis gott skick. Detta vägsystem länkar samman samhället på ett helt annat sätt än de nu körbara vägarna.

Särskilda byggnader från stenhuggerverksamheten fanns inte så många. Stenhuggeriet bedrevs i det fria. Fotografier visar att enkla väderskydd sattes upp för att kunna stå och arbeta även i det kraftigaste regnväder. Förråd för verktyg och senare maskiner fanns, ofta av enklare konstruktion, liksom verktygssmedjor. Få av dessa finns kvar.

Det är därför som stenhuggarnas bostadshus, deras Folkets Hus, deras idrottsplan och deras Konsum berättar om Krokstrands historia.

Många bostadshus ägdes av stenhuggarna själva, men stebolagen ägde också en del som hyrdes ut. Dessutom byggdes kring sekelskiftet 5 flerfamiljshus, de så kallade "brackorna", på Krokensidan. En 6:e låg vid stenbrottet vid Gilltunga, söder om Krokstrand.

Samhällsfunktioner som post mm liksom en del affärer och hantverkare som skomakare, frisörer, bagare mm, fanns ofta i de vanliga husen.

I jämförelse med Bohuskustens övriga kustsamhällen äger bebyggelsen i Krokstrand en hög grad av ursprunglighet, och kan (kunde) mer än väl mäta sig med platser som mer låter tala om sig.

Det finns lokala drag i bebyggelsen (inte minst i snickerier etc), som Krokstrand till en del delar med trakterna runt omkring i Strömstad och till en del förmodligen är mer lokala. Säkerligen finns också likheter med bebyggelsen på norska sidan av Idefjorden.

Det är förhållandevis få hus i Krokstrand som har blivit så moderniserade att de förlorat dessa drag. De ombyggnader som gjorts, är ofta gjorda som tillägg och inte som totala omgestaltningar.

Väsentliga punkter och utblickar i samhället är idag skogbevuxna. Det gäller såväl strategiska utblickar över vissa stenbrott, som trädridån i bäckravinen, hamnplan och kring Telegrafan, samt där bilvägen i både norr och söder slingrar sig upp från hamnplan och där det tidigare varit utsikt över Idefjorden."

Husen i Krokstrand, Rapport från byggnadsinventering i Krokstrand, Bohusläns museum 1999

"Allteftersom stenbrotten tystnade, och inga ersättningsindustrier dök upp flyttade stenhuggarnas barn därifrån och tog arbete i Strömstad, Uddevalla, Kungälv och Göteborg. De äldre bodde kvar som pensionärer, och när deras barn tog över husen var det som sommarhus. Det fanns människor i husen, men några nya verksamheter kom inte dit. Stenbrotten började slyta igen och affärer och skolor lades ner.

Men nedgången vände någon gång på 1980-talet. Nya människor började sakta men säkert flytta in i samhället inte enbart som sommargäster utan för att bo där året om. Några har rötter i Krokstrand andra kommer från andra delar av Sverige. Någon större arbetsgivare finns inte i samhället. Idag pendlar man iväg till arbeten på andra håll i Strömstad."

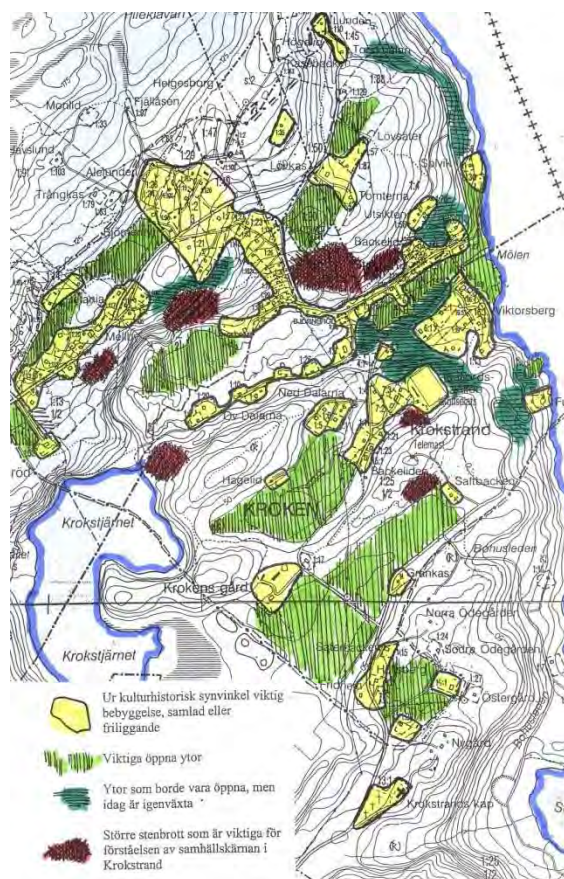
Något om bebyggelsehistorien: Den absoluta merparten av bebyggelsen är tillkommen inom perioden 1880-tal till 1930-tal. Flera mindre jordbruk som t ex Björnemyr, Kangerödskas och Enerhogen styckades från Björneröds gård omkring sekelskiftet 1900. Övriga tomter arrenderades till en början, men genom tillkomsten av ensittarlagen på 1920-talet kunde även dessa friköpas.

Bostadsbristen var svår till en början. Bolaget lät bygga arbetarbaracker och många stenhuggare hyrde ut rum för att dryga ut inkomsterna. Särskilda verksamhetslokaler byggdes inte. Arbetet skede utomhus eller under enkla väderskydd. Butiker och annan service inrymdes i bostadshusen.

I Krokstrand fanns in huvudsak två hustyper. Enkelhusen hade ett rum och kök i bottenvåningen och en kammare på vinden Dubbelhusen hade tre rum och kök på bottenvåningen och flera rum på vinden. Karaktäristiskt för husen i Krokstrand är bland annat profilhyvlad panel, dekorativa fönsteromfattningar och förstukvistar med vackra lövsågerier, profilerade takstolstassar och vindskivor samt socklar av huggen granit.

Kulturmiljömål

- Behåll husens äldre detaljer, karaktär, utformning mm.
- Behåll gångsystemen genom stenbrotten
- Rensa bäckravinen och stenbrotten från sly samt öppna utblickarna mot Idefjorden,
- Bevara nyckelbyggnader som Folkets hus, skolor, missionshus, telegrafen och konsum mm.

Slutsatser i inventeringen

Byggnadsinventeringen innehåller beskrivningar av de flesta husen i Krokstrand med kommentarer om den kulturhistoriska betydelsen. Fotografierna finns som bilaga. Slutsatserna är dokumenterade i en översiktskarta där kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, viktiga öppna ytor, igenväxta ytor, större viktiga stenbrott är markerade.

Rekommendationer för Krokstrand

Krokstrand "övergavs" av stenindustrin 1977. Därefter tömdes husen och vissa förföll. Mot slutet av 1980-talet skedde en viss inflyttning av "gröna vågare" utan stora ekonomiska resurser. De tog successivt hand om en del förfallna hus. En sällskapsförening bildades och arbetade aktivt för en måttlig utveckling av området med stor hänsyn till kulturmiljön. Folkets hus rustades upp och blev tillsammans med den uppröjda hamnplanen centrum för en rad kulturevenemang. En del hus har senare köpts upp av normmän och rustats upp som fritidshus. Andra har förfallit på grund av ointresserade markägare. Stora delar av området är sedan 1970-talet övervuxet med tät skog. De viktiga historiska sambanden i landskapet är därför mycket svåra att uppleva.

Krokstrand är ett relativt glest samhälle. Delar är av riksintresse för kulturmiljön. För kustzonen gäller skydd för landskapsbilden enligt naturvårdslagen §19 enligt lydelsen före 1975. Strandskydd gäller utmed Idé fjorden, Krokstjärnet, Kroksbäcken mm. För övrigt gäller de generella reglerna och undantagen enligt plan- och bygglagen för områden utanför detaljplan, vilket medför att miljön successivt kan utsättas för relativt stora förändringar. Sedan 1990 har kommunen rekommenderat att områdesbestämmelser och eventuellt förhöjd lovplikt bör införas för att säkerställa kulturvärdena men det har inte genomförts.

I den fördjupade översiktsplanen från 2006 föreslås små områden med tillkommande bostadsbebyggelse, utveckling av verksamheter, småbåtshamn och kulturcentrum invid hamnområdet, evenemangs- och museiverksamhet i stenbrott samt om möjligt uppröjning av igenvuxna marker.

Om Krokstrand ska kunna behålla sin kulturhistoriska karaktär är det viktigt att både kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden och karaktärsdrag från olika tidsperioder tas tillvara.

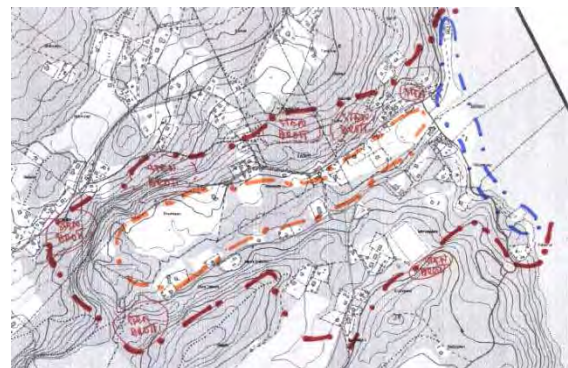
En rejäl satsning på att "öppna landskapet" i kärnområdet i Krokstrand skulle göra det möjligt att uppleva den unika historiska miljön och sambanden mellan de många stenbrotten, vägarna, byggnaderna och den odlade marken.

För att få fram ekonomiska resurser för en sådan kulturmiljösatsning bör flera vägar prövas. Miljöstöd, EU-medel, kulturmiljövårdsbidrag eller exploatering av mark utanför kärnområdet för att öka antalet invånare och eventuell få in nya verksamheter i Krokstrand.

Förbättrade tilläggsalternativ och ökad service i hamnen kan ge underlag för ett bättre utnyttjande av strandområdet och de verksamheter som finns i Folkets hus.

För att de unika särdrag som karaktäriserar bebyggelsen och vägarna inte ska försvinna bör byggnader och miljöer som enligt 3 kap 12§ PBL inte får förvanskas markeras vid en kommande uppdatering av fördjupningen av översiktsplanen.

Ett miljöprogram knuten till fördjupningen av översiktsplanen bör innehålla rekommendationer för om- och tillbyggnader av befintlig bebyggelse.

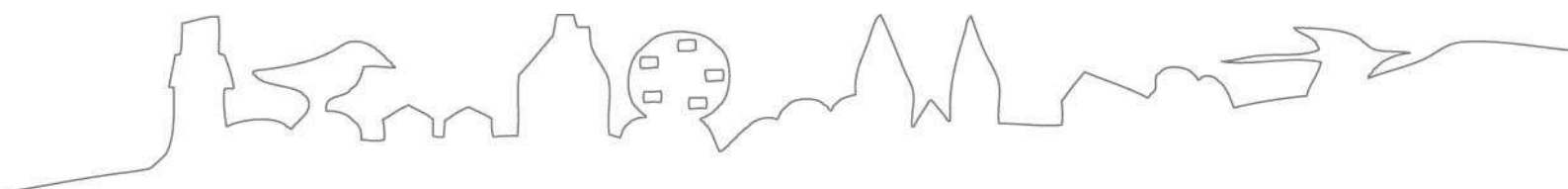

Förslag till landskaps- och bebyggelseåtgärder inom "kärnområdet" i Krokstrand.

Område inom den röda markeringen bör betes- eller odlingsmarkerna enligt flygfoton återställas.

Inom området med den svarta markeringen bör markerna röjas så att stenbrotten blir synliga och områdesbestämmelser eller tydliga riktlinjer utfärdas så att byggnadernas särdrag kan bevaras.

Inom området med blå markering bör en samlade utvecklingsskiss genomföras.

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Kustbebyggelseprojektet

Ortspresentation Rossö

Rapportnr: 2011:29, bilaga 2

ISN:1403-168X

Kustbebyggelseprojektet

Slutrapport, skede 1, norra Bohuslän

Strömstad, Tanum, Sotenäs, Lysekil

Ortspresentation Rossö

Författare:

Ann Mari och Gunnar Westerlind

Omslag: Rossö 2010, foto Gunnar Westerlind

Historiska fotografier från Västarvets fotodatabas och Strömstads museum. Fotografierna från 1970-talet har tagits av Marianne Ohlander, Lars Alvegård, Eva Kihlberg och Gunnar Westerlind. Samtliga fotografier från 2010 är tagna av Gunnar Westerlind.

Rapportansvarig: Mats Herklint

Utgivare: Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Kulturmiljöenheten.

Rapporten finns som pdf på

www.lansstyrelsen.se/vastragotaland under Publikationer/Rapporter.

Avsiktsförklaring

Detta är en ortspresentation i Kustbebyggelseprojektet. Den baseras på material i rapporterna Kustorter i Göteborgs- och Bohuslän från början av 1980-talet och resultatet av en fältinventering under sommaren 2010.

Varje ortspresentation ska kunna läsas separat. Vissa delar av texten är därför identiska i de olika presentationerna. Avsnittet Rekommendationer har bearbetas efter kontakt med kommunen.

Innehåll

Inledning

1. Kustbebyggelseprojektet
2. Råssö
3. Genomfört arbete
4. Fortsatt arbete

Översiktlig beskrivning av utvecklingen fram till 2010

1. Samhällets utveckling i stort
2. Bebyggelsemiljön

Detaljerad beskrivning av nuläget 2010

1. Samhället som helhet
2. Bebyggelsemiljön

Detaljerad analys av spåren av den historiska utvecklingen

1. Före 1860
2. 1860-1910
3. 1910-1950
4. 1950-1980
5. 1980-2010

Värdering och sårbarhet

1. Vetenskapliga värden
2. Upplevelsevärden
3. Bruksvärden
4. Sårbarhet
5. Vad ska värnas?
6. Hur ska det ske?

Slutsatser och rekommendationer för framtiden

1. Översiktsplanering
2. Kulturmiljöprogram
3. Rekommendationer

Inledning

Kustbebyggelseprojektet

Kustbebyggelseprojektet syftar till att utveckla metoder för att beskriva hur bebyggelsen i olika kustorter förändrats och utvecklats under olika tidsperioder. Det är ett led i arbetet med kultur- miljöfrågorna i miljömålen Levande kust och skärgård och God bebyggd miljö. Resultatet ska också kunna vara en del i arbetet med kustzonsplanering, kommunal översiktsplanering och information till allmänheten.

Den första delen av arbetet har genomförts sommaren 2010 i form av fältinventeringar på tretton platser i norra Bohuslän. Dagens situation jämförs med situationen under olika epoker från tiden före 1860 till och med 1980-talet. Under 2011 planeras en liknande analys i utvalda kustorter i Blekinge och Västernorrland.

DIVE-metoden

I en DIVE-analys som utarbetats av Riksantikvarien i Norge tillsammans med Riksantikvarieämbetet i Sverige behandlas flera geografiska nivåer och olika tidsepoker. Arbetet bedrivs i fyra steg. I en första fas samlas materialet och sorteras geografiskt och tidsmässigt. I fas två bedöms vad de insamlade uppgifterna berättar eller representerar. Under fas tre diskuteras kulturhistoriskt värde och sårbarhet inför framtida förändringar och slutligen i fas fyra hur samhällets historiska karaktär bör tas tillvara i framtiden.

I Kustbebyggelseprojektet innehåller de geografiska nivåerna "Riket" och "Regionen" korta beskrivningar av de bakomliggande krafter som for-

mat kustsamhällena i olika regioner under olika tider. Tidsepokerna representerar olika utvecklingsskeden men stämmer också överens med det underlagsmaterial som finns. På nivån "Hela samhället" analyseras tätortens utbredning och karaktär översiktligt för att därmed fånga särarten på varje plats. På nivåerna "Utvalda delar av samhället kärna" och "Hamnen" behandlas hur olika delar förändrats med tiden - dels på land och dels längs stranden. Miljöerna på land har valts utifrån förutsättningarna i varje ort.

Genomfört arbete

Sommaren 2010 har fältinventeringar genomförts i kommunerna Strömstad, Tanum, Sotenäs och Lysekil. Fältarbetet har till största delen baserats på rapporter från 1980-talet och genomförts då liksom nu av arkitekterna Ann Mari och Gunnar Westerlind. Resultatet av fältinventeringen på Rossö presenteras här enligt DIVE-metoden.

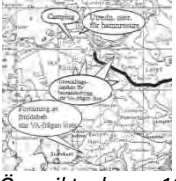

De berörda kommunerna ska liksom länsstyrelsen och Bohusläns museum ha fått tillfälle att lämna synpunkter på den preliminära redovisningen av alla ortspresentationer. Jämförande sammanställningar har genomförts regionalt – för en diskussion om regionala likheter och olikheter. Resultatet presenteras i en slutrapport som finns tillgänglig på länsstyrelsens hemsida.

Fortsatt arbete

Nationella jämförelser och en diskussion om metoder att följa upp förändringar i bebyggelsen kommer att genomföras under skede 2 av projektet. En ansökan om medel för jämförande studier i Blekinge och Västernorrland har lämnats in.

Översiktlig beskrivning av utvecklingen – steg 1

Samhällets utveckling i stort

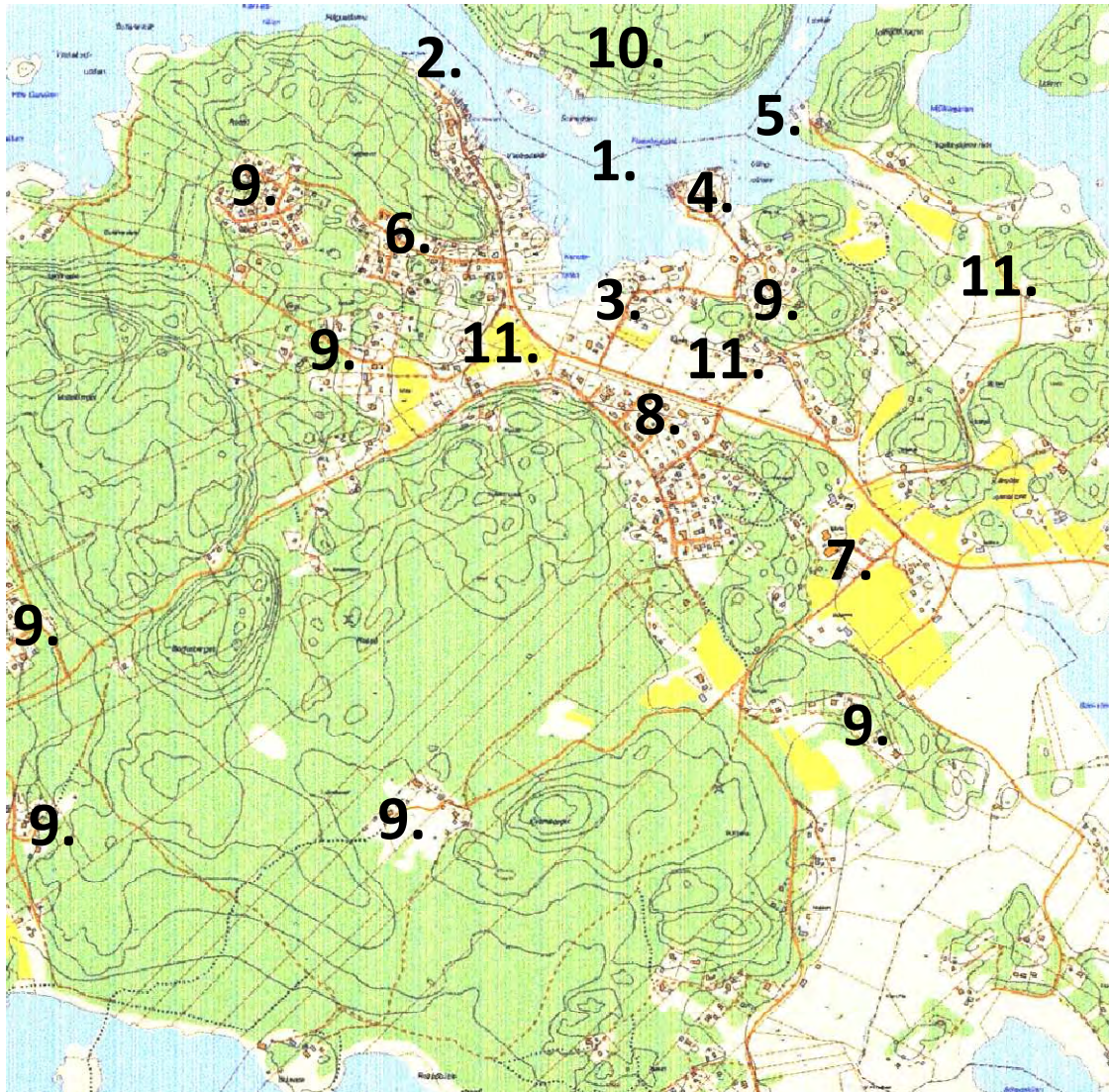
	Riket	Regionen	Samhällets utbredning och karaktär
Framtid	EU-reglerat näringsliv. Ökad andel äldre. Ändrad regionindelning. Ökad sjöfart och fortsatt bilism. Skärpt miljöpolitik. Ny plan- och bygglag.	Ökad turism. Ökat säsongsboende. Kommunalt samarbete. Fortsatt bilism och ökad fritidssjöfart. Ökad vindkraft. Ökat antal reservat.	 Översiktsplanen 1998 I en fördjupad översiktsplan studeras lägen för nya bostäder, båt- och campingplatser samt bevarande av natur- och kultur inom skärgårdsområdet.
1980-2010	EU-stöd och regler. "Kunskapsamhälle". Storstadstillväxt. Koncentration av samhällstjänster. Ökad landsvägstrafik. Ökade miljökrav. MB, PBL och KML.	Ökad turism och pendling Tillväxt i ett fåtal orter. Regionförbund. Utbyggda vägar & broar. Riksintressen och reservat. Översiktsplaner och regionala planer mm. Bygglövbefrielser mm.	 Rossö 2010 Nya helårsbostäder och pendlingsmöjligheter hejdar befolkningsminskningen. Skolan och butiken finns kvar. Antalet fritidsbåtar och turister ökar. En del av den odlade marken förbuskas.
1950-1980	Internationell stordrift. Industrisamhälle. Flera sociala reformer. Flykt från landsbygden. Kommunsammanslagningar. Ökad flyg- och landsvägsstrafik. Miljölagstiftning. Fysisk riksplanering.	Minskade basnäringar, Ökande industri och turism. Befolkningskoncentration till färre orter. Konflikter fastboende och fritidsbor. Utbyggda broar & hamnar. Bevarande av natur & kultur. Byggnads- och detaljplaner.	 Rossö på 1970-talet Hummerhandeln och makrillfiske ersätts av räkrållning, båtbyggeri och turism. Många jordbruks lägs ner. Helårsbefolkningen minskar men antalet fritidsboende och fritidsbåtar ökar.
1910-1950	Konjunktursvängningar. Internationellt beroende. Fackföreningar mm. Allmän rösträtt mm. Inflyttning till städer. Municipalsamhällen. Bil- och busstrafik. Plan- och bygglagar.	Beredskapsarbeten. Ökande industri och turism. Tillbakagång eller tillväxt i kustsamhällena. Fackföreningar mm. Utbyggda landsvägar och hamnar. Växande friluftsliv. Lokala stadgor och planer.	 Rossö på 1930-talet Hummerhandeln blir den viktigaste inkomstkällan på Råssö. Hummer köps upp från Norge i väster till Väderöarna i söder. Makrillfiske, pensionatsrörelse och jordbruk är andra sysselsättningar.
1860-1910	Näringsfrihet och liberalism. Fortsatta klasskillnader. Skolplikt mm. Kommunreform. Ångbåtar och järnvägar. Byggnadsstadga mm.	Fiske, turism och industri. Ökande befolkning i större samhällen. Frikyrkorörelser mm. Säkrare farleder längs kusten för större fartyg. Naturens värde för hälsan. Lokala stadgor.	 Bebyggelsen vid Karnäs Under slutet av 1800-talet är sillfiske lönande. Salterier och sjöbodar växer upp kring sundet. Flera handelsmän slår sig ner nära vattnet och bygger stora bostadshus.
Före 1860	Handelsrestriktioner. Skråväsende. Stora klasskillnader. Indelning i socknar. Segelfartyg och hästskjutsar & gångtrafik. Skatt knuten till markägande och handel.	Jordbruk och fiske. Stor ökning av befolkningen under sillperioderna. Sockencentra på land. Farleder längs kusten och västerut och få vägar på land. Fritt byggande på utmarker och kronomark.	 Rossö 1827 På Rossö bor befolkningen i väl sammanhållna byar invid de odlade fälten. Hällmarker och strandängar utnyttjas troligen till bete. Slingrande vägar leder ner till byarnas strandplatser.

Bebyggelsemiljön

	Odlingsmarken	Hamnen	Byggnaderna
Framtid	I programmet till fördjupningen av översiktsplanen och i Kulturmiljöprogrammet anges igenväxningen av odlingsmarkerna som ett problem.	I programmet för den fördjupade översiktsplanen anges behov av båtplatser för näringslivet, fastboende och gästande båtar.	Enligt översiktsplanen ska kulturmiljön värnas och enligt bebyggelseinventeringen ska nya byggnader anpassas till traditionen och landskapet.
1980-2010	 <p>Stora delar av tidigare öppna marker växer igen med buskar eller vass.</p>	 <p>Gamla magasin förfaller. Nya sjöbodar och nya bryggor för fritidsbåtar tillkommer.</p>	 <p>Nya bostadshus med vår tids skala och markbehandling byggs nära den äldre bebyggelsen.</p>
1950-1980	 <p>Jordbruksmarkerna överges successivt. Skarpa gränser mellan odlad mark och berg suddas ut.</p>	 <p>Båtbyggeri och snickeri blir nya verksamheter vid Killingholmen, där magasin och bodar står kvar.</p>	 <p>Bostadshusen längs vägen mot bryggan i Rossöhamn står kvar och blir fritidshus.</p>
1910-1950	 <p>Åkrar och betesmarker utnyttjas ännu intensivt på båda sidor om landsvägen.</p>	 <p>I sundet ligger många hummertinor längs stränderna och den engelska kuttern Competitor.</p>	 <p>Det tredje pensionatet byggdes i modern stil i tallskogen i området Höjden.</p>
1860-1910	 <p>Jordbruksbebyggelsen skiftas och gårdarna vid Liden radas upp utmed skogskanten.</p>	 <p>I Rossösundet växer hummerhandeln magasin byggs på skären och hummertinor kantar stränderna.</p>	 <p>Ett av de stora köpmanshusen blev Rossös första pensionat med egen brygga.</p>
Före 1860	Den äldsta bybebyggelsen låg samlad på ett fåtal platser. Fotografier saknas från den tiden.	 <p>Långöbryggan är den äldsta fiskehamnen med en lång bodrad ner mot vattnet.</p>	 <p>Den äldsta jordbrukarbebyggelsen kanske bestod av små dubbelhus.</p>

Detaljerad beskrivning av nuläget 2010 – steg 1

Samhället i stort 2010

Översiktskarta över östra delen av Rossö 2010.

1. Rossösundet
2. Långesand
3. Karnäs
4. Killingholmen
5. Långöbryggan
6. Höjden
7. Skolan
8. Bostäder fr o m 1950-talet
9. Fritidshus fr o m 1960-talet
10. Rundö
11. Fd jordbruksbebyggelse

Karaktern skiftar mellan olika områden 2010

Landsvägen slutar med hamnplanen vid Långesand. Bebyggelsen är omgiven av trädgårdar och tallar.

Vid hamnplanen som fungerar som parkeringsplats ligger den nuvarande och den tidigare butiken på ena sidan.

På andra sidan finns sjöbodnar och magasin. En sjöbod är restaurang. Magasinet ska ersättas av ett nytt infohus.

Kring det krökta Rossösundet finns flera grupper av sjöbodnar och numera även många fritidsbåtsplatser.

På berget på Killingholmen ligger ett par äldre bostadshus. En båtuppläggningsplats finns nu innanför udden.

Sjöbodnar, magasin och fd varvslokaler kantar stranden på Killingholmen. En ny brygga för fritidsbåtar sticker ut.

Karnäs domineras av den f d pensionsbyggnaden med vackra välbevarade stildrag från slutet av 1800-talet.

En nybyggd villa med formspråk från sekelskiftet 1900 är inbäddad i träd i utkanten av vasstäcka betesmarker.

Utskiftad jordbruksbebyggelse med bostadshus och uthus kantar de ännu öppna markerna vid Liden.

Olika typer av bostäder har tillkommit efter 1950 i ett område söder om landsvägen för att hejda utflyttningen.

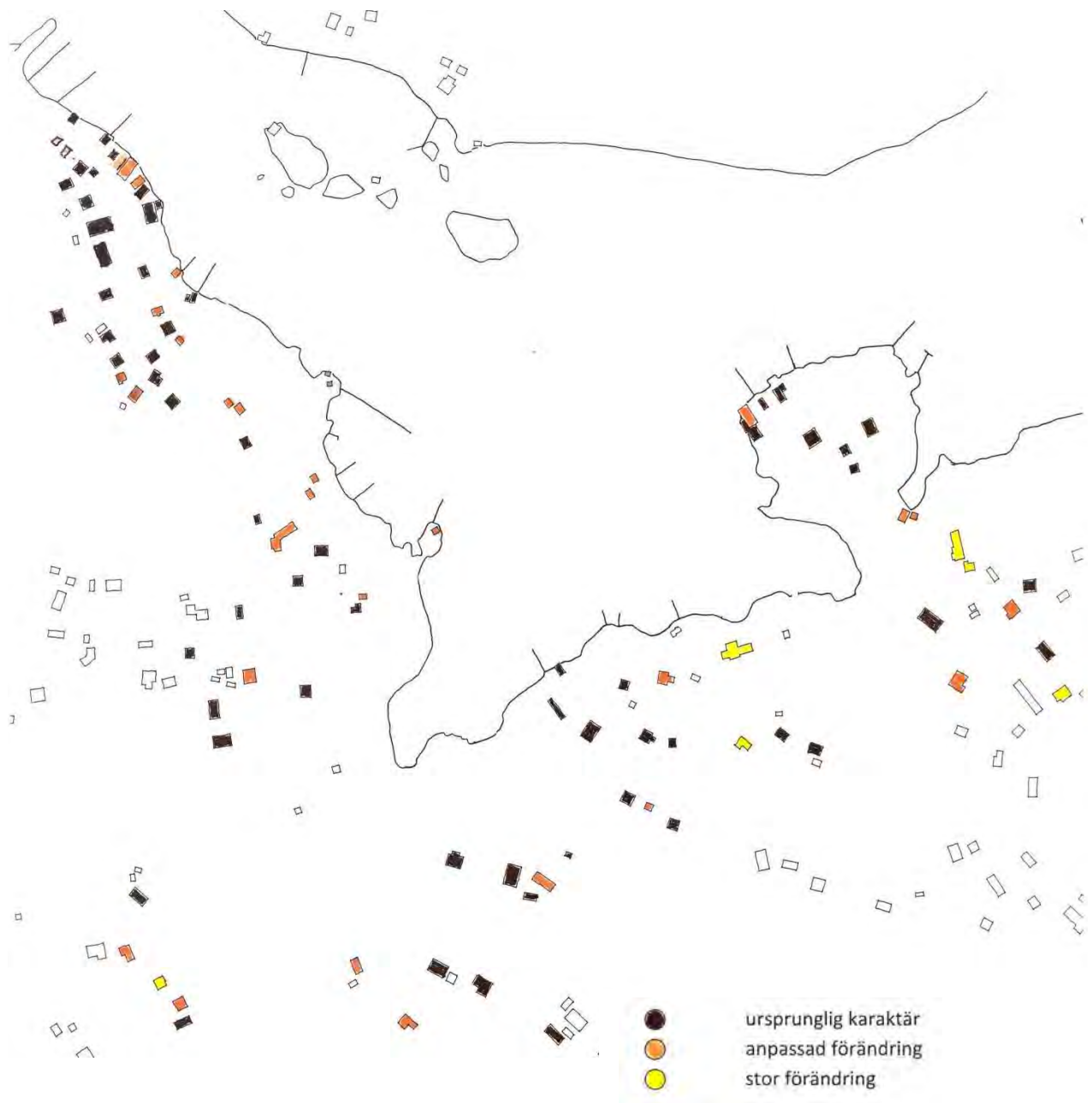

Även i utsatta lägen har äldre jordbruksbyggnader ersatts av nya hus med helvita fasader och branta tak.

Den mesta nybebyggelsen sker i skogsmark där stora markarbeten jämnar ut den kuperade terrängen

Bebyggelsemiljön på Rossö – förändringar 2010

Karta som visar bedömningen av byggnadernas förändring 2010

Pensionatet på Karnäs.

Inventeringsresultat

Under sommaren 2010 genomfördes en inventering på en del av Rossö för att samla underlag för en redovisning av hur bostads- och hamnbebyggelsen ser ut i dag och hur den har förändrats i förhållande till sin ursprungliga karaktär.

Vid inventeringen antecknades materialet på tak, socklar och fasader, färgen på fasaderna och fönstrens utseende samt omfattningen av olika tillbyggnader. Sammanfattningsvis bedömdes graden av förändring som ursprunglig, anpassad eller stor.

Resultatet har sammanställts i excel-tabeller och möjliggör kartredovisningar av många olika slag. Dessa är dock mycket tidsödande och här har endast förändringsgraden redovisats på den karta som finns på föregående sida.

På Rossö inventerades totalt 77 bostadshus och uthus i området närmast Rossösundet. De flesta husen har träfasad och mer än tre fjärdedelar locklistpanel. Nästan två tredjedelar är vitmålade och en femtedel faluröda. Socklarna är av huggen sten eller betong. Taken är täckta av lertegel eller betongpannor. Fönstren är spröjsade eller delade i två lufter. Sex tiondelar av de inventerade husen bedömdes vara från 1900-talet, vilket är ovanligt, och hälften så många från 1800-talet.

Även på Rossö ligger husen förhållandevis glest. Fritt växande häckar är därför vanliga som tomtavgränsning även om spjälstaket förekommer.

Bostadsbebyggelsen är ovanligt väl bevarad men med mycket varierande ursprung och många variationer i detaljutformningen. Speciella "Rossöhus" är de så kallade fyrfrontshusen med vit locklistpanel, gröna snickeridetalljer, tegeltak, stensockel och ett framträdande läge i närheten av Rossösundet. Många av de äldre byggnaderna förvaltas ännu av släktingar till dem som byggde husen, men det saknas detaljplan eller områdesbestämmelser för den äldre bebyggelsen vilket medför att relativt omfattande ombyggnader och detaljförändringar kan ske.

Sjöbodarna och magasin, varav 20 inventerades, domineras av tegeltak och faluröd locklistpanel. De flesta ligger invid bryggorna och är upplagda på tra-

vad sten eller plintar. De nyligen uppförda sjöbodarna har traditionell utformning och mestadels traditionellt läge invid en liten brygga.

Bedömningarna har dock gjorts snabbt och inte kunnat kontrolleras efteråt, vilket gör att felkällor finns. Det finns dessutom ett visst bortfall i materialet beroende på missade inventeringsuppgifter.

Totala antalet inventerade bostadshus 77

Tak	40 tegel, 25 betongpannor, 4 plåt, 3 plegel, 1 eternit
Sockel	34 sten, 4 puts, 24 betong, 1 övrigt
Fasader	59 locklistpanel, 8 slätpanel, 4 förvandringspanel, 5 övrig panel, 2 eternit, 1 betongsten
Fasadfärg	45 vit, 2 gul, 9 pastell, 17 faluröd, 3 övrigt
Fönster	30 spröjsade, 29 två-lufts, 14 en-lufts
Tillbyggnader	9 liten, 3 fler, 5 stor
Förändring	51 ursprunglig, 20 anpassad, 5 stor
Karaktär	18h 24, 19h 46, 20h 7

Totala antalet inventerade sjöbodarna mm 20

Tak	13 tegel, 3 betongpannor, 3 plåt, 1 eternit
Upplag	10 sten, 10 plintar
Fasader	14 locklistpanel, 4 förvandringspanel, 2 timmer
Fasadfärg	18 faluröd, 2 omålade
Förändring	12 ursprunglig, 8 anpassad
Läge	17 vid brygga

Uppgifterna som samlades på Rossö jämförs i slutrapporten med inventeringarna från de övriga orterna i norra Bohuslän.

På följande sidor beskrivs förändringarna i text och bilder.

Bebyggelsemiljön – hamnmiljön 2010

Utanför en av sjöbodarna vid Långesand ligger en liten fiskebåt - den enda på Rossö utanpå ett "dumpat skrov".

En av de större sjöbodarna har byggts om till restaurang med serveringsmöjligheter både på land och mot vattnet.

Det stora magasinet som varit salteri och fiskaffär ska rivas och ersättas av ett nytt entréhus till nationalparken.

Nya mindre sjöbodar med traditionell utformning har byggts på klipporna utmed sundet.

Nya bryggor och bojplatser för fritidsbåtar finns där så är möjligt i det grunda vattnet.

Sjöbodarna ligger i grupper där det finns klippor vid vattnet. Bostadshusen ligger på höjderna en bit in på land.

Vid Killingholmen har bland annat båtbyggeri bedrivits, vilket kranen och den höga byggnaden vittnar om.

I den äldsta sjöboden vid Killingholmen finns ett fiskemuseum. Utanför har en ny pontonbrygga tillkommit.

Ett av de äldre magasinerna har rasat samman, men grunden är lagd för en ny byggnad.

På Rundö och skäret utanför ligger ännu ensamma sjöbodar och en kran men hummertinorna är borta.

Vid Långöbryggan – den äldsta hamnen - ligger en rad mycket gamla sjöbodar på udden ut i sundet.

Längre in står ännu en gammal bod på travade stenar. Bryggorna är nya och utnyttjas av fritidsbåtar.

Bebyggelsemiljön i odlingslandskapet 2010

Jordbruksbebyggelsen på Rossö skiftades i början på 1800-talet. Liden fick formen av en radby med ägor på rad.

De vitmålade bostadshusen med röda tak ligger med sina ekonomibyggnader intill odlingsmarkerna i dalgången.

”Radbyn” avslutas där den gamla byvägen invid gårdarna möter den nya landsvägen. Vårdträden är markanta.

Den gamla vägen mellan gårdarna slingrar fram mellan byggnader, vårdträd och vattenpumpar.

Byggnaderna har många ursprungliga drag även om de förändrats under årens lopp och med nya ägare.

Ett dubbelhusen invid öppen mark åt söder men omgivet på övriga sidor omgivet av grönskande trädgårdar.

Längs vägen till Långöbryggan ligger några utskiftade gårdar med äldre bebyggelse och öppna marker.

Området längs vägen är ej exploaterat för fritidsbebyggelse. Stenmurar och vårdträd kantar gårstunen.

Längs vägen mot nordvästra Rossö har en äldre mangårdsbyggnad och ladugård ersatta av nya helvita hus.

Vid Vikarna innanför Killingholmen har nya bostadshus uppförts i utkanterna av den gamla odlingsmarken.

Vid Spärrekasen ligger både äldre och yngre hus. Marken hålls öppen av betande hästar.

Markerna nära Rossösundet odlas eller betas inte längre. Vass, buskar och träd breder ut sig. Fritidshusen döljs.

Bebyggelsemiljön – byggnaderna 2010

Den stora fd pensionatsbyggnaden på Karnäs är ett av de stora vita fyrfrontshusen med typiskt gröna snickerier.

Flera andra större vita bostadshus med tegelröda tak och tidstypisk dekor ligger utspridda i landskapet.

Det säregna men något förfallna fyrfrontshuset från början av 1900-talet dominerar på Killingholmen.

Längs vägen till hamnen vid Långesand finns flera säregna byggnader. "Amerikahuset" med svängt tak är en av dem.

Den högt liggande faluröda byggnaden med drag av förnäm sommarvilla från sekelskiftet är en annan.

I området Höjden byggdes två pensionat. Det senare som uppfördes på 1930-talet är nu fritidsbostad.

Efter 1950 har typhus och radhus mm tillkommit söder om landsvägen. Befintliga hus har byggts om ordentligt.

I utkanterna av Höjden har nya hus byggts på 2000-talet. En del är uppförda i traditionell stil.

Lidens jordbruksbebyggelse har i de flesta fall behållit sin ursprungliga karaktär vid moderniseringar.

Ett nytillskott i Höjdenområdet har moderna detaljer på huset och på marken men traditionell huvudform.

På vägen till Killingholmen ligger ett stort vitt bostadshus i vinkel och ett tillbyggt falurött fritidshus med sjöbod.

På en bergknalle har ett grått fritidshus "anpassats till naturen" som en kontrast till omgivande bebyggelse.

Detaljerad analys av spåren av den historiska utvecklingen – steg 2 och 3

Tiden före 1860

Rossö begränsas i norr av grunda vikar och sund. Där bor bönder, som fiskar till husbehov åtminstone sedan medeltiden. Byarna som förtecknas i "Röde bok" 1391 är klart avskiljbara husklungor. Den odlade jorden avgränsas av sankmarker. Kommunikationer äger rum per båt. Varje by har sin strandplats. Vid Rossösundet som är väl skyddat från starka vindar och vågor och med goda inseglingsförhållanden från Kosterfjorden uppkommer tidigt en lastageplats vid Långöbryggan. Verksamheter som salteri och båtbyggeri förekommer förutom hummerhandel och husbehovsfiske.

Vilka spår finns kvar från tiden före 1860? Hur tydliga är de?

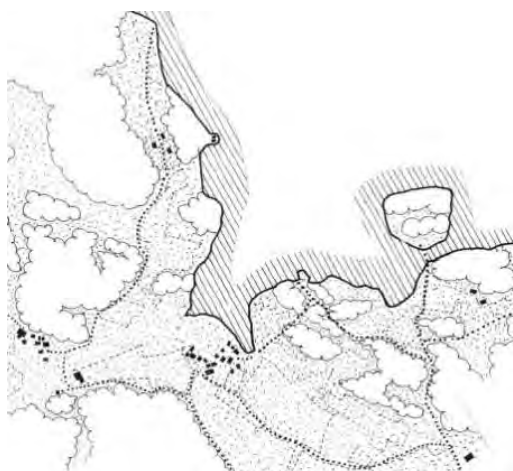
De fysiska spår som finns kvar och som är tydligt avläsbara på Rossö är:

- Bebyggelselägen, odlingsmarker och vägsträckningar från tiden vid skiftet 1827.
- Sjöbodlängan vid Långöbryggan.
- Enstaka bostadshus.

Hur kan spåren förstöras?

Spåren blir otydliga om:

- Bebyggelselägen ödeläggs, odlingsmarker växer igen och vägsträckningar ändras.
- Sjöbodlängan rivs, förfaller eller förvanskas.
- De gamla bostadshusen rivs eller förvanskas.

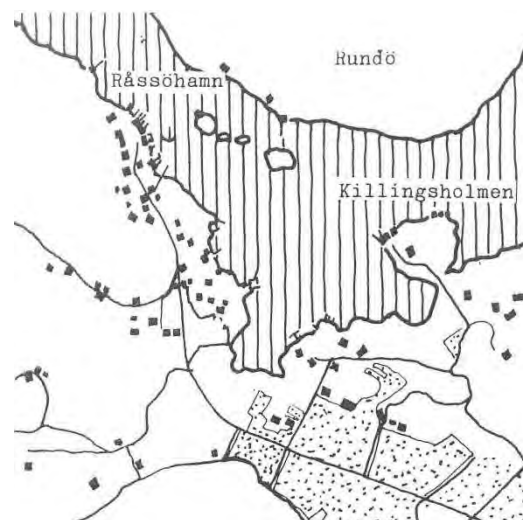
Långesand och Killingholmen 1927

Åren 1860-1950

Från mitten av 1800-talet ägnar sig allt fler åt fiske. Bostäder byggs utanför byarna närmare sundet. Flera sjöbodar och salterier uppförs. De förses ofta med ett isolerat och eldstadsförsedd rum, som kan utnyttjas som arbetsplats även på vintern.

Det ständigt strömmande vattnet i Rossösundet lämpar sig väl för lagring av skaldjur. Under 1800-talet blir några hummerhandlare bofasta på Råssö. De börjar köpa upp kosterfiskarnas hummerfångster och lagrar dem i sumpar ute i sundet i väntan på vidare transporter inåt landet.

Då Rossö får landsväg och broförbindelse år 1900 och järnvägen till Uddevalla kommer 1903 underlättas transporterna. Flera hummerhandlare kan etablera sig på Rossö. Varje handlare har sin båt för att kunna köpa upp hummer från Väderöarna och Bovallstrand i söder till norska Stavern och Arendal i väster. 1921 betecknas Rossö som centrum för hummerhandeln i norra Bohuslän, men där handlas också med färsk sill och fisk, lax och ostron. Makrillfiske bedrivs fram till 1950-talet.

Långesand och Killingholmen på 1930-talet

Handeln bedrivs huvudsakligen från hamnplatserna vid Långesand och Killingholmen. Flera stora köpmanshus byggs i olika tidstypiska stilar och omges av stora inhägnade trädgårdar och höga träd. Vid stränderna uppförs magasin och sjöbodar.

Som ett komplement till fisk- och skaldjurshandeln bedrivs under en period pensionatsrörelse vid Karnäs och Höjden. Jordbruk bedrivs under hela perioden. Odlingsmarkerna utvidgas. Nya bostadshus och ladugårdar uppförs på de utskiftade gårdsplatserna.

Vilka spår finns kvar från 1860-1950? Hur tydliga är de?

De tydligaste spåren från perioden är:

- De stora köpmanshusen med omgivande trädgårdar vid Långesand, Karnäs och Killingholmen.
- Magasin och sjöbodar i sundet och särskilt vid Långesand och på Killingholmen.
- Pensionatsbyggnaderna vid Karnäs och Höjden.
- Tidstypiska bostadshus och ekonomibyggnader vid lantgårdarna.
- Landsvägen från bron till Älgö mot bryggan vid Långesand.

Hur kan spåren förstöras?

Spåren blir otydliga om:

- Tidstypiska bostadshus, fd pensionat och magasin rivs, förfaller eller förvanskas.
- Omgivande trädgårdar växer igen.

Pensionatet på Höjden.

Åren 1950-1980

På 1950-talet bedrivs räktrålning med som mest tio räktrålare. De säljs successivt, den sista 1974. Snickeri, båtbyggeri, måleri och jordbruk bedrivs vid sidan om.

Närheten till Strömstad och Tanumshede, reguljär bussförbindelse och broförbindelse till fastlandet bidrar till ökad arbetspendling under 1970-talet, vilket medför att avfolkningen hejdas. I Kust- och

skärgårdsutredningar föreslås Rossö, som bas för service, helårsboende, turism och friluftsliv inom området mellan Strömstad och Resö. Nya helårs- och fritidshus uppförs i utkanterna av den äldre bebyggelsen. Hamnen används av fritidsbåtar. Bilsterna lockas av camping och bad.

Rossöhamn på 1970-talet

Vilka spår finns kvar från 1950-1980? Hur tydliga är de?

De tydligaste spåren från perioden är:

- Tidstypiska bostads- och fritidshus.
- Bryggor för fritidsbåtar.

Hur kan spåren förstöras?

Spåren blir otydliga om:

- Byggnaderna förvanskas.

Hummersumpar vid Rossösundet på 1970-talet. Magasinet är nu upprustat med byggnadsvårdsmedel.

Åren 1980 – 2010

Den kraftiga befolkningsminskningen har hejdats med ökade möjligheter till arbetspendling. I anslutning till befintlig bebyggelse och i skogsområden uppförs nya helårs- och fritidshus. Sommartid är Rossö attraktivt både för permanent säsonsboende och för besökare med båt och bil. Igenväxningen av odlingslandskapet är ett ständigt bekymmer liksom efterfrågan på båtplatser. De många besökarna medför också slitage på natur- och vattenområden.

De bofasta ser befolkningsminskningen som ett hot mot butikens överlevnad samt tillgången på kommunal service som skola, äldreomsorg mm. Vid Rossöhamn ordnas varje sommar en marknad för att dra in pengar till skolan. På Råssö bor drygt 100 personer permanent.

På 1970-talet låg det ännu en stor räktrållare vid hamnen i Långesand. Den skyddade inre farleden norrut var populär för mindre fritidsbåtar som gärna ankrade i Rossöhamn.

Under hummerhandelns storhetstid låg hummersumparna i rader längs stränderna och kuttrarna förtöjdes ute i sundet.

På 1970-talet var magasinet ute på skäret i dåligt skick. Några hummersumpar var upplagda bredvid.

Fritidsbåtar, sjöbodas och bostadshus vid Killingholmen 2010.

2010 ligger en liten fiskebåt förtöjd utanpå ett skrov som skrotats pga EU-reglerna. Ett fåtal fritidsbåtar gästar den lilla hamnen där service i stort sett saknas.

2010 är alla hummersumpar borta. Stränderna kantas på Råssö av mindre bryggor för fritidsbåtar.

2010 har både bostadshuset på Rundö och magasinet på skäret rustats upp och kompletterats med en gäststuga.

Åren 1980 – 2010

På 1970-talet var hamnplanen vid Långesand täckt med grus och kantad av en rad sjöbodnar och magasin.

2010 är planen asfalterad. Sjöbodraden har förändrats genom tillkomsten av en restaurang. Magasinet ska rivas.

Byggnaden med två frontspiser hade tidigare varit lanthandel. Den skuggades av två tallar på 1970-talet.

2010 har huset och staketet målats om i övrigt "har ingenting hänt" enligt ägaren. Även tallarna står kvar.

Det säregna "Amerikahuset" ligger bakom klippta buskar och en tall på 1970-talet.

2010 har en tall tagits bort men byggnaden är sig lik och påminner om byggherrens inspiration från utlandet.

Längs landsvägen mot hamnen låg på 1970-talet ett dubbelhus som försetts med en tvärgående påbyggnad.

2010 har uthuset rustats upp till gäststuga och huvudbyggnaden fått verandaliknande fönster mot vägen.

Värdering

En värdering av bebyggelsemiljön på östra delen av Råssö kan ske utifrån möjligheterna att förstå och avläsa den historiska utvecklingen vilket hänger samman med vilka kunskapsvärden eller vetenskapliga värden som finns. Värderingen kan också baseras på de möjligheter till upplevelser som miljön erbjuder. Bebyggelsemiljön har också stor betydelse för dem som använder eller brukar den som boende eller näringsidkare.

Vetenskapliga eller kunskapsvärden

Kunskapsvärdena handlar om möjligheten att avläsa historien med hjälp av tydliga spår från tiden före 1870, 1870-1945, 1945-1980.

Värdefulla för bebyggelsemiljön på norra delen av Rossö är:

- Bebyggelselagen, odlingsmarker och vägsträckningar samt enstaka bostadshus, uthus och sjöbodlängan vid Långöbryggan från "bondesamhället" före 1860.
- Tidstypiska bostadshus och ekonomibyggnader vid lantgårdarna och landsvägen från bron till Älgö mot bryggan vid Långesand från tiden 1860-1910.
- Magasin och sjöbodas utmed sundet, de stora köpmanshusen med omgivande trädgårdar vid Långesand, Karnäs och Killingholmen från tiden 1860 – 1950.
- Pensionatsbyggnaden vid Höjden och butiksbyggnaden vid Rossöhamn från 1930-talet.

Upplevelsevärden

Upplevelsevärdena är de komponenter i miljön som uppskattas av heltids- och deltidsboende, näringsidkare och besökare.

För allas upplevelse av landskapet och bebyggelsemiljön på norra delen av Rossö är det värdefullt att:

Det är möjligt att förstå och uppleva sambanden mellan öppna marker, äldre jordbruksbebyggelse med strandplatser och det äldre vägnätet i det stora landskapsrummet söder om Rossösundet med Långesand, Karnäs, Killingholmen och Liden samt i landskapet längs vägen till Långöbryggan.

Det är möjligt att förstå och uppleva sambanden mellan grupperna av sjöbodas och magasin från hummerhandels tid vid Långesand och Killingholmen och de stora påkostade köpmanshusen i närheten.

Det är möjligt att förstå och uppleva områdets betydelse för sommargäster genom pensionaten vid Karnäs och Höjden samt lanthandeln vid Långesand.

Bruksvärden

För att samhället ska kunna leva vidare är det viktigt att praktiskt, ekonomiskt och socialt kunna bruka eller använda miljön.

För boende är det värdefullt att:

- Känna trygghet och kontinuitet i sin hemmiljö.
- Kunna använda bostadshus och sjöbodas på ett rationellt sätt.
- Tillgången på service inte försämras.

För näringsidkare i samhällena är det värdefullt att:

- Förutsättningarna för olika verksamheter inte försämras.
- Förutsättningarna för turism och friluftsliv förstärks.

Sårbarhet

De uppräknade värdena är känsliga eller sårbara för olika typer av förändringar. Det kan handla om utplåning eller omvandling och ändring av användning eller ägoförhållanden.

Nyexploatering av tidigare obebyggda områden på bergen eller utmed stränderna invid de gamla samhällena medför att den för kusten tydliga kontrasten mellan karga och vindpinade bergsområden och tät bebyggelse i skyddade dalgångar försvinner eller att avgränsade traditionella hamnområden i skyddade vikar breder ut så att gränserna suddas ut.

Utplåning som orsakas av förfall eller rivning av byggnader eller anläggningar medför att värdena försvinner helt. Detta kan förhindras med hjälp av regler och bestämmelser i plan- och bygglagen eller lagen om kulturminnen samt olika former av bidrag.

Omvandling kan ske långsamt genom att flera små ändringar görs successivt under en lång tid eller plötslig genom att en genomgripande ombyggnad kommer till stånd. Omvandlingar som har stor påverkan på samhällets karaktär kan regleras av bestämmelser eller rekommendationer enligt plan- och bygglagen.

Ändrad användning sker till exempel genom att en verksamhet läggs ner och ersätts av boende eller annan verksamhet. Detta påverkar trafiken och livet i samhället både på land och till sjöss. Fiskebåtar och redskap har i allt större utsträckning ersatts av fritidsbåtar och fritidsutrustning. Ändrad användning av byggnader kräver olika former av tillstånd liksom utnyttjande av stränder och vatten för bryggor och tilläggsplatser för andra båtar.

Ändrade ägoförhållanden medför oftast att bostadshus och tomtmark, sjöbodar och bryggor successivt eller snabbt genomgår en "standardhöjning". Försök att undvika försäljning av bo-

stadshus till personer bosatta på annan ort har pågått under lång tid men misslyckats. Försäljning av sjöbodar har reglerats kommunernas sjöbodpolicies. För att styra alltför genomgripande omvandlingar krävs därför information om ortens bebyggelsekaraktär och regler enligt plan- och bygglagen.

Vad ska värnas?

Alla epoker? Vissa epoker? Spåren hummerhandeln? Vissa karaktärsdrag? Unika förhållanden?

På Rossö är spåren i landskapet av skärgårdsjordbruket samt hummerhandeln betydelsefulla för upplevelsen. De består av:

- Sambanden mellan jordbruks- och strandbebyggelse, odlingsmarker och vägar i det stora landskapsrummet söder om Rossösundet.
- Bebyggelselägen, odlingsmarker och vägsträckningar samt äldre bostadshus, uthus och sjöbodlängan vid Långöbryggan från tiden före hummerhandeln.
- Magasin och sjöbodar utmed sundet och de stora köpmanshusen med omgivande trädgårdar vid Långesand och Killingholmen från hummerhandelns storhetstid.
- Pensionatsbyggnaden vid Höjden och butiksbyggnaden vid Rossöhamn från sommargästepoken på 1930-talet.

De bruksmässiga värdena är viktiga för att riksintresseområdet på Rossö ska förbli levande. Det är viktigt att:

- Känna trygghet och kontinuitet i miljön.
- Kunna använda byggnaderna rationellt.
- Tillgången till service förbättras.
- Förutsättningarna för nya näringar anpassas till platsens förutsättningar.
- Förutsättningarna för turism och friluftsliv förstärks.

Hur kan det ske?

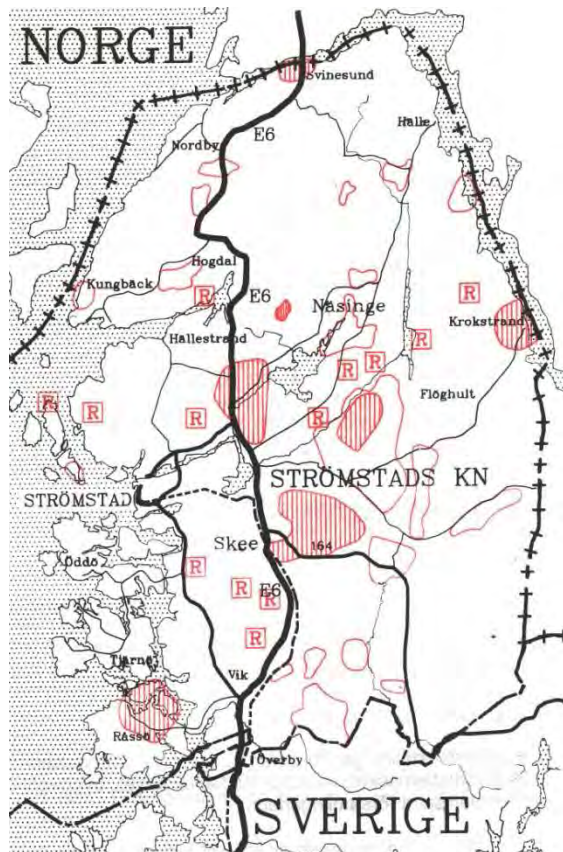
Olika möjligheter diskuteras i följande avsnitt.

Slutsatser och rekommendationer för framtiden - steg 4

Översiktsplanering

Översiktsplanen 1990

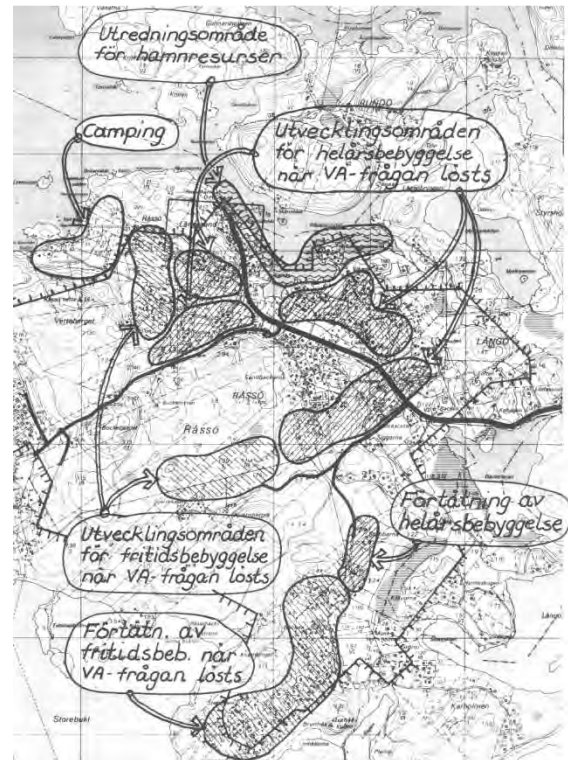
För kulturmiljövården gäller bland annat att det av människan påverkade landskapet ska brukas med varsamhet utnyttjas med hänsyn till värdefulla bebyggelse- och naturmiljöer. Vården av kulturmiljön bör främst garanteras genom vardaglig användning av t ex byggnader och fortsatt brukande. Gångna tiders bebyggelse som är väl anpassad till landskapet och avstår från grova ingrepp i terrängen bör vara riktmärke även för framtiden. Vid utformningen av ny bebyggelse bör den lokala byggnadstraditionen vara utgångspunkt.

Riksintressen i Öp 1990

Områdesbestämmelser bör upprättas för de kulturhistoriskt riksintressanta bebyggelseområdena och förhöjd lovplikt bör övervägas för åtgärder som kan påverka de kulturhistoriska intressena negativt. Ny bebyggelse bör prövas restriktivt och de kulturhistoriska värdena.

Under generella regler och rekommendationer anges åtgärder som inte kräver bygglov. Man kan byta kulör om byggnadens karaktär inte ändras väsentligt. Man kan ordna en skyddad uteplats med mur och plank, bygga skärmtak och uppföra komplementbyggnader. Utanför samlad bebyggelse får man dessutom göra mindre tillbyggnader eller fristående komplementbyggnader samt murar och plank eller ombyggnader utan lov.

Rossö i Öp 1990

I planen anges också att alla byggnader ska underhållas och vårdas, att underhållet ska anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär och att kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnader inte får försvannas.

På landsbygden bör ny bebyggelse förläggas intill befintlig bebyggelse. Placering och utformning ska ske med hänsyn till förutsättningarna på platsen som landskapsbild och byggnadstradition.

Som mål anges att kommunen avser att påbörja arbetet med ett heltäckande kulturminnesvårdsprogram i samarbete med Bohusläns museum. Programmet ska innehålla en beskrivning av den fysiska kulturmiljön och formulering av målsättning för bevarande.

Rossö-Rundö utpekats som område av riksintresse för kulturvården med motivet: Kulturlandskap med fiske och jordbruksbebyggelse.

För Rossö anges en successivt ökande befolkning på 258 personer år 1990. De flesta förvärvsarbetande är utpendlare. På ön finns LM-skola, förskola, lanthandel, gymnastiksal och bibliotek.

Som kommunala mål för en fördjupad översiktsplan anges bland annat att lanthandel och skola motiverar ett utökat helårsboende. Hyreslägenheter bör byggas. Utveckling av turism, turistanläggningar, camping, gästhamn och fritidsboende för "vanligt folk" ska stödjas. Förtätning av befintlig fritidsbebyggelse är önskvärd liksom en aktiv markpolitik. Nybebyggelse och andra tillståndspflichtiga åtgärder bör regleras i detaljplan eller områdesbestämmelser.

Översiktsplanen 1998

Bland strategierna anges att det sociala livet och det historiska arvet ska levandegöras av ett aktivt föreningsliv. En av principerna är att natur- och kulturlandskapet ska skyddas och bevaras.

För bebyggelsens färg- och formspråk gäller att den enskilde fastighetsägaren genom respekt för miljöns ursprunglighet vårdar sin miljö och har ett ansvar för att historiskt värdefulla miljöer bevaras. Det personligt engagemanget anses helt avgörande för bevarandet av det gemensamma kulturarvet.

Glest lokaliserad bebyggelsen ska anpassas sig till landskapets topografi och växtlighet samt enskilda karaktärsbyggnader.

För sten- och grustäktsverksamhet anges samma restriktioner som i Öp 1990.

För kulturmiljövården upprepas att områdesbestämmelser ska upprättas för de kulturhistoriskt intressanta bebyggelseområdena, förhöjd lovplikt kan behövas för att undvika förändringar som skadar kulturvården och att ny bebyggelse bör prövas restriktivt och anpassas till befintlig bebyggelse och omgivande landskap och att traditionella byggnadsmaterial och färger ska användas.

Det framgår att kommunen tillsammans med Bohusläns Museum arbetar för att sammanställa ett kulturmiljövårdsprogram i samverkan med kommunens hembygdsföreningar.

För Rossö anges att en fördjupad översiktsplan ska upprättas med huvudsyfte att stödja ökad bosättning och som tidigare stödda utvecklingen av turism och fritidsboende. Dessutom ska kulturmiljön beaktas. Behovet av en utbyggd hamn för näringslivet båtturen och bofastas fritidsbåtar betonas.

Översiktsplanen 2002

Översiktsplanen inleds med visioner om kulturbyggen, kretsloppssamhället, kultursamhället, omsorgen, boendet, kommunikationerna, företagsamheten, handels-, hotell-, konferens- och turiststaden Strömstad, kultur- och turistkommunen Strömstad samt Strömstad i regionen där närheten till Norge behandlas.

Ett avsnitt behandlar bebyggelsens färg- och formspråk. För landskapets bebyggelse anges att bostadsbebyggelsen ska respekteras som arkitektur med egen identitet.

För Rossö anges samma mål och förutsättningar som i översiktsplanen från 1998.

I avsnittet "Riksintressenas behandling inom kustområdet anges":

- Området är av mycket stort värde för naturvård och friluftsliv. Dessa värden bör bestå. Nybebyggelse och andra åtgärder bör generellt prövas restriktivt.

- Stöd till ökad bosättning i anslutning till befintlig bebyggelse där VA-utbyggnad är möjlig.
- Stöd till utveckling av hållbar turism, camping och fritidsboende.
- Tillvaratagande av natur- och kulturmiljö.
- Utredning om utökad kapacitet i småbåts- och gästhamnar.

Värdefulla natur- och kulturmiljöer samt Kosterhavets nationalpark nämns bland annat som möjligheter och resurser inom området. Bland hoten anges bland annat att bevarandebesvären kan vara ett hinder för utveckling.

Bevarandefrågor som ska lösas är bland andra:

- Hur ska landskapet fortsatt kunna hållas öppet?
- Hur ska de kulturhistoriska värdena i området tas tillvara?

Kulturmiljöprogram

Kulturmiljöer & kulturmiljöarbete i Strömstad, 2003 Bohusläns Museum

Rossö – Rundö

”Kulturlandskapet och bebyggelsestrukturen längs kusten i nordliga Bohuslän skiljer sig en del från den mellersta och södra delen. Stora fiskelägen saknas nästan helt, tydligare är i stället strukturen av den kombination som jordbruk – fiske medfört.

Namnen på hemmanen Rossö m fl vittnar om att hemmanen tillkom på öar i landskapet. 1800-talets skiften splittrade de täta byarna. Utmed ”Liden” på Rossö kom skiftena att skapa en radbyliknande bebyggelse med gårdarna belägna på rad utmed sydsluttningen i norr och deras åkrar i det flacka landskapet nedanför. Under senare delen av 1800-talet förskjuts tyngdpunkten i bebyggelsen mot strandområdena där de kustanknutna näringarna kom att spela en allt större roll. Förutom sillfiske kom hummerfisket att ha stor betydelse och Långesand var tillsammans med Smögen på 1920-talet navet i västkustens hummerhandel. Så sent som på 1990-talet var hummersumparna ett karaktäristiskt inslag utmed Rossösundet mellan Rossö och Rundö. Båtbyggartraditionen var tidigare också

stark här, detta var tillsammans med Orust de stora båtbyggartakterna i landskapet.

Turismen fick ett visst genomslag redan under 1900-talets första decennier och pensionatet, centralt i området, med sitt karaktäristiska fyrfrontshus med stora glasade verandor, är alltså ett minne från denna tid. Rossö har under senare decennier varit eftertraktad som sommarviste, och här finner man nu ganska mycket sommarstugor i landskapet. Huvudsakligen ligger dessa utanför den uttagna kulturmiljön.

På Rossö och Rundö finns i dag ett mycket välbevarat kulturlandskap liksom en väl bibehållen bebyggelsemiljö. Miljön är mångfasetterad och speglar såväl kustjordbruk som fiske genom dess lämningar. Denna miljö har sin egen historia och är den bäst bevarade i Strömstads kustnära skärgård.

Motivering: *Kust- och skärgårdsmiljö präglad av jordbruk kombinerat med fiske där bebyggelsemiljön, trots bysplittring, har en tät karaktär till följd av ett stort antal hemmansklyvningar och en ökad satsning på fisket under 1800-talets senare hälft.*

Innehåll: *Skärgårdslandskap med mindre öppna och tidigare odlade partier. ”Liden” på Rossö samt Framme på Rundö som väl bevarade byar i jordbrukslandskap, spridda utflyttargårdar samt mer fiskeanknuten bostadsbebyggelse. Utmed sundet friliggande magasin, bodar för hummer- och makrillfiske, bryggor och träbåtsvarv. Kran för hummersumpar på en mindre ö mellan Långesand och Rundö.”*

Kulturhistorisk dokumentation/bebyggelseinventering av riksintresse för kulturmiljövård Rossö-Rundö, Bohusläns Museum 2001

Rapporten syftar till att ta fram miljöns karaktärsdrag, unika kännetecken och värden. Den inleds med en tillbakablick. Där nämns fornlämningar och de medeltida byarna på höjdpartierna som troligen skildes av grunda vikar eller sund. Bebyggelsen i byarna Rossö, Långö, Älgö och Rundö var tydligt urskiljbara enligt kartor från första delen av 1800-talet. Under senare delen av 1800-talet bebyggs ej odlingsbar mark närmare Rossösundet mellan Långesand och Killingholmen där fiske, fiskberedning och fiskhandel blev viktiga försörjningskällor.

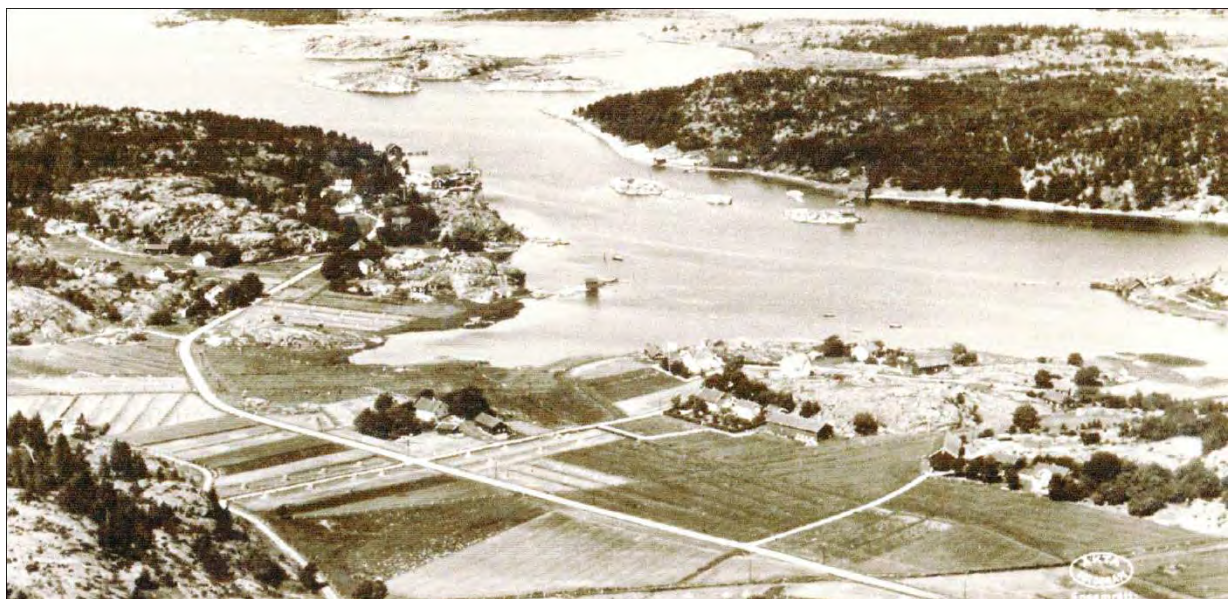
Som kulturhistoriska kvaliteter nämns:

- Det mångfacetterade kustlandskapet med berg, mellanliggande uppodlade slätter, byar, utflyttargårdar, fiskarboställen mm.
- Välbevarade byar som Framme på Rundö och Liden på Rossö.
- Karaktärsskapande sjöbodar och magasin på de små skären och vid Långöbryggan.
- Stor enhetlighet med många dominerande dubbelhus men även variationsrikedom bland bostadshusen från slutet av 1800-talet och in på 1930-talet med olika uttrycksformer.

För framtiden rekommenderas bete eller odling på fd odlingsmarker i landskapet, bevarande av det

mindre vägarna, bevarande och vård av vårdträd och alléer, bevarande och underhåll av gamla bostadshus, ladugårdar och uthus samt sjöbodar och magasin. "Sporadisk förtätning" anses möjlig inom riksintresseområdet om nytillskott harmonierar med den traditionella bebyggelsen och inte dominerar landskapsbilden.

Vid inventeringen av enskilda byggnader bedöms betydelsen i riksintresseområdet, bevarandegraden och det kulturhistoriska värdet generellt. Inventeringen innefattar enbart utvalda byggnader. Det finns ingen koppling mellan den kulturhistoriska värderingen och tillämpningen av PBL 3 kap 12 §.

Flygfoto över området mellan Långesand och Killingholmen innan jordbruksmarken bebyggdes och växte igen..

Rekommendationer för Rossö

Rossö är en del av det södra skärgårdsområdet i Strömstads kommun som är en del av "den obrutna kusten" enligt 4 kap miljöbalken. Landskapsbildskydd gäller enligt den gamla formuleringen av 19§ naturvårdslagen. Delar av områden är dessutom av riksintresse för kulturmiljön.

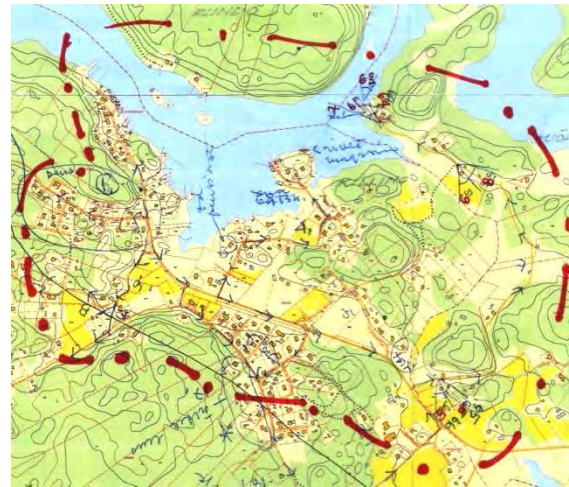
Skärgården är låglänt och tallbevuxen med många öar och skär skilda åt av grunda vatten. På de inre delarna av öarna har jordbruk bedrivits tidigare kombinerat med husbehovsfiske. Fiskelägen liknande dem längre söderut i Bohuslän saknas. Rossö ligger väster om Kosterarkipelagen. Inseglingen till Rossösundet är skyddad och lätt att hitta. Rossösundet genomströmmas ständigt av friskt saltvatten. Där är ypperligt att lagra hummer. Vid norra udden på Långö fanns en lastageplats redan på medeltiden. Efter sillperioden började man förvara hummer i tinor i Rossösundet. Handelsmännen med sina båtar köpte hummer från fiskare på båda sidor av Skagerack för lagring i sumpar och vidarebefordran till olika kunder.

Nära sundet på marker vid sidan av den befintliga jordbruksbebyggelsen uppfördes sjöbodas, magasin och påkostade bostadshus. Hummerhandeln och jordbruket levde sida vid sida. Så småningom öppnades också några pensionat.

Efter andra världskriget försvann de tidigare försörjningsmöjligheterna. De gamla husen blev fritidshus och många nya byggdes i grupper i tallskogen nära havet. Senare uppfördes även helårsbostäder i områden invid den befintliga bebyggelsen på tidigare jordbruksmark.

Delar av jordbruksbebyggelsens karaktär med sina vägar och odlingsmarker är väl bevarad. De stora fyrfrontshusen och de säregna köpmanshusen vid Långesand, Karnäs och Killingholmen har också väl bevarad karaktär. Grupperna av sjöbodas och magasin har successivt förändrats men de berättar ännu tydligt om var hummerhandeln hade sitt centrum. De "symbolbyggnader" som kan berätta hummerhandelns och jordbrukets historia ligger i ett landskap som varit öppnare än idag. Åkrar och ängar brukades och utmarkerna betades. Byggnaderna och vägarna mellan dem samt vattnet i sun-

det kunde ses och upplevas från dalgången innanför.

Preliminär avgränsning av det område som inventerats och där nedanstående åtgärder föreslås.

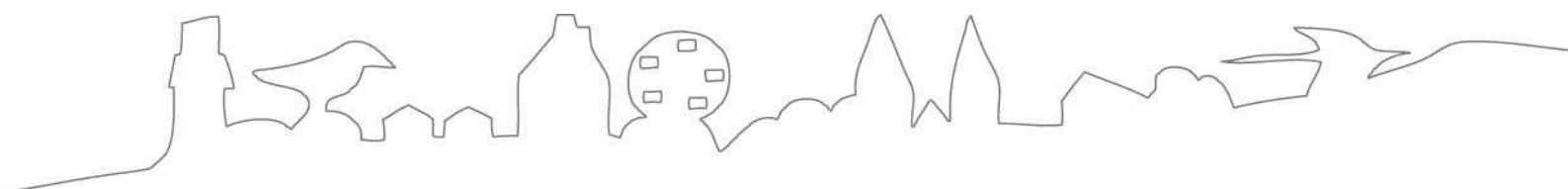
Delar av ön är av riksintresse för kulturmiljön. Om Rossö ska kunna behålla sin kulturhistoriska karaktär är det viktigt att både kunskaps-, upplevelse- och bruksvärden och karaktärsdrag från olika tidsperioder tas tillvara.

De betydelsebärande byggnaderna såväl bostäder som ekonomibyggnader och sjöbodas bör tas om hand så att deras karaktär bevaras.

En första åtgärd kan vara att med utgångspunkt från byggnadsinventeringen som utförts av Bohusläns museum markera byggnader som enligt 3 kap 12§ PBL inte får förvanskas i den kommande fördjupningen av översiktsplanen. En andra åtgärd kan vara att rekommendationer för om- och tillbyggnader införs i ett miljöprogram knutet till fördjupningen av översiktsplanen.

De gamla vägarna bör hållas öppna och användas. Igenväxning och bebyggelse av tidigare odlings- och betesmarker bör förhindras. Sambanden mellan bryggorna vid Långesand, Killingholmen och Långöbryggan bör inte brytas av nya brygg eller hamnanläggningar. Överenskommelser om landskapsvård kan kanske ske genom landsbygdsstöd eller andra EU-medel.

Med hänsyn till landskapsbildens och kulturhistoriska samband vid Rossösundet bör nyexploatering på tidigare odlingsmarker undvikas.

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN